

CSALÁDI REGÉNYTÁR

HRICZ ÉS

  AZ URFI

*****IRTA*****

Dr. FRANKO IVÁN

A Szent-István-Társulat kiadása

Családi Regénytár.

A katolikus művelt közönségnek egy régi vágyát teljesíti a *Szent-István-Társulat*, midőn *Családi Regénytár* cím alatt új vállalatot indít, mely a maga nemében egyedül álló hazai irodalmunkban. Regényeket és elbeszéléseket nyújt e vállalatban, a legjelesebb hazai és idegen katolikus íróktól, de csak oly műveket, melyek a kath. szépirodalom minden követelményének megfelelnek: kiváló irodalmi beccsel bírnak, de egyszerűen tiszta erkölcsi légkörben mozognak s valódi keresztény fölfogást tükröznek vissza. Valóban égető szükség is van arra, hogy a katolikusoknak oly szórakoztató olvasmányaik legyenek, a melyek sem hitüket, sem erkölceiket nem sértik; melyek szellemüket gyönyörködtetik, de harmóniában is vannak katolikus világnézetükkel és erkölcsi fölfogásukkal. Ezért reméljük, hogy a *Családi Regénytár* kedvező fogadtatásra talál a katolikus olvasóközönségnél, melynek pártolása csak ösztönzésül fog szolgálni a minden áldozatra kész *Szent-István-Társulathoz*, hogy ez új vállalatát minél szélesebb alapokon fejlessze.

A *Családi Regénytár* 10 íves kötetekben jelenik meg, az egyes kötetek ára csinos angolvásonkötésben csak egy korona. A *Családi Regénytár* kötetei megrendelhetők a *Szent-István-Társulat* könyvkiadóhivatalában (Budapest, VIII. ker., Szentkirályi-utca 28. sz.), valamint minden fővárosi és vidéki könyvkereskedésben.

A „Családi Regénytár”-ból

megjelentek:

I-ső és II-ik kötet.

Germaine eszménye. Regény. Irta *Montal Mária*. Fordította *Szentannai*. — **D'Arbout ezredes három párbaja.** Elbeszélés. Irta *Beugny d'Hagerne*. Fordította *dr. Rada I.*

III-ik kötet.

Utak az életben. Elbeszélések. Irta *Cyprián*.

IV-ik kötet.

Filemon ezredes. Elbeszélés. Irta *C. De Lamiraudie*. Fordította *A. Vilma*. — **Hol a boldogság?** Elbeszélés. Irta *Minna Canth*. Finnből fordította *Bán A.*

V-ik és VI-ik kötet.

Eszter. Eredeti irányregény az alkoholizmus ellen. Irta *X. . grófnő*.

VII-ik és VIII-ik kötet.

Éliane. Regény. Irta *Graven Ágostné*. Fordította *dr. Rada I.* IX-ik kötet.

Rajzok a kuruczvilágból. Irta *Kincs István*.

X-ik, XI-ik és XII-ik kötet.

A vértanu szelleme. Történeti regény. Irta *Filó Károly*. XIII. kötet.

Úgy a mint volt. Elbeszélések. Irta *Büttner Julia*.

XIV. kötet.

A Mária-kép. Elbeszélés. Irta *Buol M. Ford. Sziklay János*.

XV. kötet.

Anyaföldön. Elbeszélések. Irta *Cyprián*.

XVI. és XVII. kötet.

Don Luis Coloma elbeszélései. Spanyol eredeti után fordította *Jándi Bernárdin*.

XVIII. kötet.

A kékruhás asszony. Irta *Csapodi Istvánné*. — **Psyche lámpája.** Elbeszélés. Irta *Léon de Tinseau*. Ford. *A. V.*

XIX. kötet.

Hricz és az urfi. Elbeszélés. Irta *dr. Franko Iván*. Fordította *Zsátkovics Kálmán*.

CSALÁDI REGÉNYTÁR.

Hricz és az urfi

Elbeszélés az 1846–1848. zivataros évekből

Írta

Dr. FRANKO IVÁN

Fordította

ZSÁTKOVICS KÁLMÁN

Budapest

A Szent-István-Társulat kiadása

VIII., Szentkirályi-utca 28.

STEPHANEUM, A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT NYOMDÁJA,
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28/a.

I.

Az 1846. év telén, kevéssel az utolsó farsang előtt történt a dolog.

N. kis hegyi falu messzire volt szétszórva a kanyargós völgyben, melyet egy hegyi patak szelt ketté. A patak vastag jégréteggel és hóval volt borítva, csak itt-ott dühöngött tompán a jég alól. Az apró házak csoportonként feketéltek a fehér alapon és csakis egy-egy szűk ösvény a hóban kötötte azokat össze. A tél hatalmas, súlyos sipkaként ült a háztetőkön, jégcsapokban csüngött az ereszről, fehér pehelycsomókban fészkelte meg magát a fűzfaágak közt, sűrűen borította el a szegényes mezőt, terhével fojtogatta a sötét fenyőerdőséget a környező hegyeken. Az ember kényelmetlenül és kellemetlenül érezte magát, mikor olyan kicsinek, gyöngének és a világ többi részétől elszakítottnak látta magát ezek közt a hatalmas hegyi sánczok, e közt a hótömeg közt és hozzá még bekerítve minden oldalról azzal a sötét, hatalmas sövénynyel,

mely éjjelenként a szélről úgy nyögött, mint a borzasztó kínok közt haldokló óriás, mely a fagytól úgy recsegett és lövöldözött, mint valami ellenséges tábor, a vihartól meg ordított, fűtyült és vonított, elborítva végtelen hófellegekkel a kis, szegényes falut ott lent a patak mentén.

A falu közepén, egy dombocskán állott a fából épült tornáczos, szépen kimeszelt és magas kőfallal körülvett urasági lak. E házban lakott a falu földesura, Psetselszky, egy idős özvegy ember egyetlen fiával, a 28 éves Nikodémmal, a ki elvégezte Premislben a gimnáziumot, tíz év óta elhagyta az iskolát és az apja mellett, segédkezve ennek a gazdálkodásnál, tulajdonképen pedig a legtöbb időt vadászattal és az ismerősök, rokonok, közelebbi és távolabbi szomszédok látogatásával töltve el. Psetselszky úr, már 60 éves, erős testalkatu, régi nevelésű nemes ember, maga vitte a gazdálkodását és még a fiának sem engedett sokat avatkozni abba, úgy hogy ennek nagyon sok szabad ideje volt és bátran «politizálhatott». Még gimnázista korában teleszívta magát a liberálistussal, a demokratikus lengyel elvekkel és elhagyva az iskolát, meleg érdeklődéssel nézte ezen elvek propagandáját, sőt párszor megvendégelte a forradalmi emisszáriusokat is, a kik az országot járták, minden évben pár hétre Lembergbe

ment, hogy bálozzon és megtudja, miként áll a haza helyreállításának az ügye, sőt az utóbbi időkben maga is megpróbálta terjeszteni ezeket az elveket nemcsak a vidékbeli nemesség, hanem szülőfalujának legénysége közt is.

Az öreg úrnak nagyon ellenére volt ez a politizálás; először is azért, mert egy kis pénzbe is került, másodszor meg azért, mert veszedelmes is volt. A lengyel emisszáriusok látogatása sok kellemetlenséget okozott neki, ámbár a hatóság nem is tudott mindenről, a mi történt.

A kerületi biztos, a nemesség makacs ellensége, egy párszor azzal fenyegetődzött, hogy becsukatja a fiút, mihelyt a legcsekélyebb dolog kisül rá. A legrosszabb az volt a dologban, hogy maga az apa a fiú elveit téveseknek, a nemességre nézve veszélyeseknek, ártalmasoknak, kommunisztikusoknak tartotta. Az apa és fiú közt gyakoriak voltak a viták, főleg attól az időtől fogva, hogy Nikodém kezdte maga köré gyűjteni a falusi legényeket és azoknak a maga tanait hirdetni. Az apa haragudott, kapacitálgatta a fiát, bizonyítgatta neki, hogy tüzes csóvát dug a saját házába, de a fiú nem hallgatott az apjára, sőt még azt kívánta tőle, hogy bánjon a parasztokkal szeliden, törölje el a botbüntetést, szálítsa le a járandóságokat; majdhogy a jobbágyság teljes eltörlését nem követelte.

— Megbolondult a fiú! Tisztára megbolondult — ismételtette a kellemetlenül érintett apa. — Egyedüli mód elvételni vele egy erélyes és gondos nemes leányt, a ki jól fogná a gyeplő szarát.

De ilyen életpárt egyelőre nem lehetett a Nikodém részére találni, a «*politika*» meg nem hagyott időt az úrfinak, hogy házasságra gondoljon.

Az öreg úr föl és alá járkált a szobában s épp arról gondolkozott, mit kezdjen a fiával és felidézte emlékében az összes ismerős kisasszonyokat. Itt a farsang, a legalkalmasabb idő a lakodalomra. A gazdálkodás az utolsó esztendőekben gyöngén ment. Az 1841. év óta, a mikor lázadás tört volt ki a faluban, a parasztok kelletlenül végzik a robotmunkát, az eleségnek nincs ára, a fát senki nem keresi, az adót meg fizetni kell, a faluban éhség volt és a gazdáknak majdnem a felét segíteni kellett a nyáron. Nagyon elkelne a háznál egy szép meny szép hozománynyal. Megélénkítené a házat és megjavítaná a pénzügyeket is. Mi ketten szerényen élünk, semmi fölösleges kiadást nem engedünk meg magunknak, a gazdálkodást sem hanyagoljuk el talán és mégis, mintha a vízbe dobálnánk mindent, az adósság a szánoki zsidóknál nőve nő és nincs remény kiszabadulni belőle.

Psetselszky úr borús kedélyállapotban volt. Megreggelizett, körülnézett a gazdaságban és ki-

osztva a robotosoknak a munkát (a szobába behalatszott a szérüről a csépek csattogása, mint egy század katonaság puskájának távoli ropogása), visszatért a szobájába és várakozott a második reggelire. A gyomra egy kissé korgott és hozzá még az idő is borult és kellemetlen volt, az utak és ösvények mind befúva hóval; az éhség, a magány és az egyedüllét érzése nyomasztólag hatott a lelkére.

— Hol az úrfi? — kérdezte Psetselszky úr, kinyitva a pitvarba vezető ajtót és kérdését a szemközt levő nyitott konyha felé intézve, hol a szakácsné két szolgáló segédkezése mellett a tűzhely körül foglalatoskodott.

— Az előbb volt itt — szólalt meg az egyik szolgáló.

— Bizonyosan Timkónéhoz ment el, Hricz után — tette hozzá a másik.

— Mit akar Hriczczel?

— Úgy látszik, menni akar valahová ebéd után. Reggel megparancsolta a fuvarosnak, hogy készítse elő a szánkát.

Psetselszky úr betette az ajtót és elkezdett tovább járkálni a szobában. — És hová akar menni ilyen hófúvásban? Pedig ha nem ma, hát holnap újabb hóvihart várhatunk. Érzem előre — a rheuma csak úgy tébolyog a csontjaimban. Biztos vagyok benne, hogy Szánokba készül. No, különben hadd men-

jen. Lehet, hogy összeverődik ott valami társaság, mulatság lesz, lesznek kisasszonyok — hátha valamelyik meg is hódítja.

Abban a pillanatban előjött az úrfi. Ez épp oly magas és természetes férfi volt, mint az apja, napbar-nított arczczal, kék szemekkel és hosszú ulánus módra kipedrett bajuszzsal. Hosszúkás, csontos arcza erélyes természetéről és erős akaratról tanúskodott, a kék szemek meg ennek az arcznak bizonyos eszményiség és az ábrándozás iránt való hajlandóság kifejezését kölcsönözték. Egyszerűen, de tisztán volt öltözködve; magas, sűrűen ránczolt száru «lengyel» csizma, vastag, szürke posztónadrág és rövid, térdén fölül eső, gallér nélküli bekecs volt rajta. Hód-prémből készült és fülvédővel ellátott sapkáját az ajtóban levette és aztán a szekrényre tette.

— Jó napot, apa! — mondta lány és csengő hangon.

— Jó napot! No, mi ujság? Hol voltál?

— Az erdőben voltam megnézni, nincs-e friss farkasnyom.

— Nincs?

— Nincs. A tegnapi után nincs.

Nikodém levetette a bekecsét és fölvette az attiláját, az ő szokásos ruhadarabját.

— Készülsz valahová menni? — kérdezte az apja.

— Igen, el kell mennem. Tegnap levelet kaptam Szánokból.

— Ah! — csodálkozott az apja. — És te nem szóltál nekem semmit. Kitől jött a levél?

— Nem szóltam, mert az nem az apa ügye. K. gróf írt nekem — röviden, egy pár szót: Jer, fontos hírek vannak.

— Igen! K. gróf! De nem tudom, melyik, mert ketten vannak. Az öreg vagy a fiatal?

— A fiatal.

— Ismerős vagy vele?

— Idáig nem.

— No és nem gondolod, mit akar veled?

— Gondolom. A levél nem az ő pecsétjével volt lezárva, de a *mienkkel*, kard és kasza keresztben, mellette meg négy betű: J. P. N. Z.

— J. P. N. Z. — hát ez mit jelent?

— Jeszcze Polska nie zginie.

— Az ördögbe! — mordult föl az öreg.

— Mi az, nem tetszik neked? — kérdezte némileg kelletlenül a fia. — Én azt gondolom, hogy neked is örülni kellene e fölött.

— Hogy örüljek én ilyen bolondságnak? Legyetek hazafiak, higgyétek teljes lelketekből, hogy Lengyelország nem veszett el, fáradozzatok miattam a helyreállításon, de mire való a hazafiságtokat ki-függeszteni a pecsétnyomóra, kikiabálni a házte-

tókról, kidobolni az utcákon? És hozzá még a mikor tudjátok, hogy a hatóságot az ilyen bolondságok úgy ingerlik, mint a bikát a vörös posztó. Ha komolyan akartok valamit cselekedni, az ilyen jelvények százszor hamarabb lesznek ártalmatokra, mint hasznatokra.

— No, nem lehet így beszélni — védekezett Nikodém. — Az ember ember maradt, apuskám, a lengyel meg lengyel. Nem elég neki a szív fenekén a hazafiság, neki hazafias ruha, kokárda, pecsét, zászló és jelvény kell. Az ily dolgok még az olyan embereket is vonzzák, a kiknek szívében nem sok valódi hazafiság van.

— Az igaz — mondta az apa. — Ezek a dolgok vonzották bizonyára azt a K. grófocskát is, azt a tékozlót, azt a henyélő lumpot. Engedj meg, fiam, de én nem bírok hinni olyan ügy sikerében, a melyet ez az úrfi intéz. A te helyeden én rögtön visszavonnám tőle magamat.

— Nekem sem nagyon tetszik, hogy az ő kezei közt van a mi pecsétünk. A kerületi bizottságban egy csomó olyan úrfi ül, a kik már régóta beszéltek arról, hogy kell «czégérnek» fogni valakit. Azt hiszem, hogy ezek vonták be őt. No, hát én elmegyek, megtudom, mit csinálnak ott és mi dolguk van velem.

Az inas reggelizni hívta az urakat. Az étkezés

alatt, az inas jelenlétében, megszakadt a beszélgetés; hébe-hóba váltottak az urak egy pár francia szót, ámbár mind a ketten gyengék voltak a francziában és képtelenek lettek volna hosszasan társalogni ezen a nyelven.

Az étkezés után az öreg szedelőzni kezdett, hogy körülnézzen a gazdaságban.

— Mikor mégy? — kérdezte a fiától.

— Ma, ebéd után akarok indulni. Kosziczkyéknél L.-ben megéjszakázom és holnap Szanokban leszek.

— És sokáig leszel ott?

— Nem tudom, hogy lesz. Lehet, hogy valami multság lesz ott. Mindenesetre itthon akarok lenni szombaton.

— És kit viszel magaddal?

— Hricz jön velem.

Az öreg már indulófélben volt, sapkával a fején. A Hricz említése kellemetlenül érintette.

— Nem értem, Demka — mondta összeránczolva a szemöldökét — mit hurczolod magaddal azt a Hriczet. Hisz magaddal viheted akármelyik szolgát.

— De ha mind olyan buta! Egy sem tud bánni a lovakkal úgy, mint kell. Semmiben sem bízhatja rájuk magát az ember. Hricz meg — maga is tudja, milyen ügyes és milyen hűséges hozzám.

— De ez rám nézve nagyon kellemetlen, Demka, nagyon kellemetlen.

Nikodém, a ki az útibőröndjével volt elfoglalva, fölvetette a fejét és rábámult az apjára.

— És miért?

— Beszélni akartam erről veled, de erre több idő kellene.

— No mit, hát beszéljen!

Az öreg megtámaszkodott a botjára, a fia meg a bőrönd mellett térdelt.

— Nem, lesz még arra idő — mondta az öreg rövid szünet után. — Ha visszajössz Szanokból, majd bővebben megbeszéljük a dolgot. És most csak egyre figyelmeztetek: légy óvatos azzal a Hriczczel, azokkal a legényekkel és azzal — tudod? — az összes parasztsággal szemben. Légy óvatos! Valami fő és forr köztük. Érzem, hogy valami bűzlik ott. Látszólag hajlongnak, és habár nem is fenyegetőznek, de azért van valami a szemükben, a hangjukban, a mozdulataikban olyan, a milyen 1841-ben, tudod, a fölkelés előtt volt.

Az 1841-ik év emlékezetes volt a Psetselszky úr és az ő faluja életében. Abban az esztendőben lázadás ütött ki a faluban, mit katonasággal kellett elnyomni. Psetselszky úr máig sem tud nyugodtan visszagondolni erre az átkozott évre és annak gonosz következményeire. A község és az urasági udvar közt régóta folyt a viszálykodás valamiféle pusztá földek miatt, melyek eredetileg a község

tulajdonában voltak, de utóbb, még a Psetselszky úr elődje alatt, az urasági birtokhoz lettek csatolva; ehhez járultak bizonyos sérelmek, mik miatt a jobbágyok panaszkodtak. Ez a pörösködés sokáig járt a bíróságok előtt s azt főkép Timkó Ignácz községi bíró, egy tapasztalt és a törvény rendelkezéseivel eléggé ismerős ember szorgalmazta. Ugyanez a Timkó Ignácz megkerítette valahogy Szanokban a régi József-korabeli inventáriumok másolatát, a hol le voltak írva az összes községi telkek, szolgálmányok és adózások; 1841-ben valóságos lázadást támasztott a községben és azt kívánta az uraságtól, hogy ez adja vissza az azon idő óta elfoglalt területet és adjon kárpótlást a fölemelt adózásokért és robotért. A megrémült uraság katonaságot kért; a lázadást lecsillapították vesszőzéssel és katonai beszállásolással, mely két hétig tartván, fölemésztette nem csak a parasztok, de az uraság összes élelmi szereit is. Timkót elfogták és vasra verve Szanokba vitték. A mikor kifelé vitték a faluból, pártfeleinek egy csoportja oda rohant, hogy kiszabadítsa. Verekedésre került a dolog a parasztok és az urasági szolgák közt. Ennél a verekedésnél a legdühösebb urasági szolgának, Kosztrub Józsefnek eltörték mind a két lábát.

A faluban csend lett, Timkótól elvették az inventáriumot, mely a törvény ellenére került hozzá,

őt magát börtönre ítélték. De az uraságra is újabb kötelességek hárultak: segélyezni a mindenéből kifosztott népet, fizetni Kosztrubért a kórházi költséget, különösen meg gondoskodni a Kosztrub fiáról: Józsefről és a Timkó fiáról, Hriczról. Ámbár mind a két fiúnak volt anyja, mind a mellett az uraság az udvarba vette mind a kettőt. Kosztrubné teljesen vagyontalan volt és ha az uraság meg nem könyörül rajta, kénytelen lett volna fiát idegen szolgálatba bocsátani; a Timkóné fiát meg az úr a saját fiának kérésére vette az udvarba, egy szolgát adva helyette Timkónénak a gazdaság vezetésére. József akkorában 18, Hricz meg 16 éves volt. József magas, rendkívül erős és makacs legény volt, de a mellett szótlan, alattomos természetű. Ellenben Hricz, az anyja kedvencze, rendkívül szép fiú volt, kék, nyájas szemekkel és aransárga hajjal, mely fényes csigákban borítva fejét, omlott a vállára. Ehhez Hricz őszinte, nyílt kedélyű és jó szívű volt, mint olyan gyerek, a ki jó módban nőtt föl. Az apja jó korán megtanította írni és olvasni és sokat beszélt neki arról, a mit maga látott és hallott a világban, Hricznek meg rendkívül jó esze és éles szeme lévén, elsajátított mindent, a mit hallott, egy szóval: teljességgel kivált a fejletlen, tompa fölfogású, félénk és piszkos falusi gyerekek közül. Kortársai nem szerették, úrfinak csúfolták, de

azért Nikodém úrfi nagyon megszerette és addig esengett az apjának és az öreg Timkónénak, a míg be nem hozták Hriczet az udvarba szolgálni. Az úrfi rögtön magához vette és nem annyira kiszolgáltatta magát vele, mint inkább beszélgetett az érdekes fiúval, együtt járt vele az erdőn és a vízen, a szomszédokhoz, sőt egyszer magával vitte Lembergbe is, szóval, elválhatatlan társává lett.

Hricz hálás volt az úrfi iránt. Hasznát vette az úrfival való beszélgetésnek és utazásnak, a jószágért meg olyan hű és gondos szolgálattal fizetett vissza, hogy az úrfi nem győzte eléggé dicsérni. A lovakkal is jól tudott bántani, kitűnő lövő is volt, a pisztrángfogásnak is ezer módját tudta, az erdőben és szakadékokban is ismerte az ösvényt, szóval: Hricz mindenütt hasznára és szolgálatára tudott lenni az úrfinak.

Teljesen másképp viselkedett József. Ámbár az apja a leghűségesebb udvari szolga volt, vagyis — mint a faluban mondták — a leghűségesebb udvari kutya, József kicsi korától fogva egészen más természetű volt. Nem tudni, az anyjától-e, ki születésre nézve nemes leány lévén és férjhez menvén egy jobbágyhoz, kénytelen volt robotolni és azért átkozta az életét, vagy a falusi gyerekektől, kik ismételve szüleik szavait őt folyton gúnyolták, elég az hozzá, hogy József teleszívta magát vak

gyűlölettel az úr, az urasági udvar és az udvari cselédség ellen. A szolgálat az udvarban kín volt ő rá magára és mindazokra nézve, a kiknek dolguk volt vele. Makacs, önfejű és hajthatlan természetű lévén, mindenféle kellemetlenséget és bajt okozott másoknak, elrontotta azt, a mit mások csináltak, sőt elég merész volt morogni az úr ellen, fenyegetni az úrfi, Hriczet meg, a hol csak előkaphatta, szidta, sőt meg is *öklözte*. Odáig jutott a dolog, hogy egy alkalommal e miatt összeveszett az úrfival. Az úrfi pofon ütötte Józsefet, ez meg még ráadással adta vissza a pofont. Lárma támadt, Józsefet kegyetlenül elverték, éjszakára becsukták a magtárba, másnap meg elvitték Szanokba és beadták katonának. Hricz őszintén sírt, magát is okolván egy kissé a szerencsétlenségért, József meg komor hallgatásba merülve, bánkódás nélkül hagyta el szülő faluját.

Ez három év előtt történt. Ugyanabban az évben jött ki Timkó a börtönből, Kosztrub meg a kórházból. Timkó időnek előtte megöregedett, elgyöngült, meggörnyedt; Kosztrub meg, rosszul kezeltetvén az orvosok által, örökre koldus maradt. Csak most tudta meg, milyen sors érte a fiát, de az udvari szolga elfojtotta magában az apai érzést.

— Úgy kell neki! Hadd tudja, hogy kell meg-

becsülni az urakat. Ne félj öreg, nem vész el ott. Ha jó lesz, hát neki is jól fog menni a dolga; ha meg gonosz lesz, ott hamar kiűzik belőle a gonosz-ságot.

Nem igen vigasztalta meg ez a beszéd a szegény anyát, de hát mit tehetett. Egy ideig sírt és aztán abba hagyta; dolgozni kellett magára is, a koldus férjére is és hozzá minden hónapban még négy napot *úrdolgán* lenni. Az igaz, az úr segítette az ő hűséges szolgáját kenyérrel is, ruházattal is, élet-neművel is, de azért mégis csak kellett dolgozni. Kosztrub képtelen lévén járni, egész napokon át a házban ült, kosarat font, valamint hálót, keztyűt és így is keresett legalább egy kis kenyérre valót. A felesége télen font, nyáron meg mezei munkára járt, leggyakrabban az urasághoz pénzért és élelemért.

A Hricz életében is változás történt. Az apja megtörve, elkedvetlenedve jött haza a börtönből és megtudva, milyen emberségesen bánt az uraság a feleségével és milyen jó dolga volt a fiának az udvarban, kibékült az urasággal. Ezt ő talán nem annyira az uraság iránt való őszinte jóindulatból cselekedte meg, mint inkább azért, hogy szépszerivel kivehesse az ő kedves Hricz fiát az udvari szolgálatból. Bármily kelletlenül is, az úrfi beleegyezett, hogy haza engedjék Hriczet. De azért

nagyon gyakran magával vitte Hriczet, ha vadászni, halászni ment, vagy valahova a szomszédságba, később meg még gyakrabban hívta meg magához esténként beszélgetni, a mikor igyekezett megértetni a legénynyel a maga hazafias eszméit. Hricz jobban volt elkészülve ehhez a propagandához, mint a többi legények, élénkebben lett attól áthatva és gyakran volt segélyére az úrfinak, előadva ennek szavait érthetőbb nyelven a legényeknek. De sem a Hricz, sem az úrfi apja nem örültek ennek a munkának. Az öreg Timkó nem szeretete, hogy az úrfi nagyon is gyakran elvonta a munkától Hriczet, az öreg úr meg zsémbelt a fiára, az ő «kommunisztikus» propagandája miatt. Az igaz, az öreg Timkó némileg örvendett is azon, hogy az úrfi annyira szereti a fiát és nem ellenkezett, ha az úrfi a robotról elvitte Hriczet, hisz jobb a fiának mulatni és járkálni, mint a csép mellett izzadni; de a mikor Hricz elmondta neki, hogy miről beszélgetett az úrfi vele és a többi legényekkel, az öreg nagyon rázta a fejét.

— Fiam, az Istenért, vigyázz! Légy óvatos! — figyelmeztette az öreg. — Ennek valami rossz szaga van.

Hricz nem birta fölfogni, milyen rossz szaga lehet azoknak az ígéreteknek, hogy eltörlik az adót, sőt a robotot is.

— Vigyázz, hogy azok mögött az ígéretek mögött ne legyen valami lengyel fölkelés! — mondta az öreg bíró. — Az urak így szokták: elbolondítják a parasztot szép szóval és aztán a tűzbe küldik: menj, verekedjél, ontsd a véredet értünk, hogy mi uralkodhassunk.

Hricz elgondolkozott. Valóban, így lehet! És elhatározta, hogy őszintén ki fogja kérdezni az úrfit, hová vezet ez a dolog,

Igy érkezett meg az 1845. évi tél. Kevéssel karácsony előtt nagy mozgalom támadt a faluban. Szanokból haza jöttek szabadságra a katonák. — Egész váratlanul bocsátották őket haza az ünnepekre és pedig nem egy pár napra, de a behívásig, mint akkoriban mondták. Ez rendkívüli nagy kegy volt. A falu élénk, zajos lett: a legszebb tíz fiú jött haza, köztük József is. Mindegyiknek sok beszélni valója volt a katonai életről, arról, a mit látott és hallott. A faluban mintha frissebb szellő kezdett volna lengedezni és az öreg úrnak úgy tetszett, hogy az emberek, úgy mint a lázadás előtt, büszkébben kezdik emelgetni a fejüket.

— Hát azt hiszi, apuskám, hogy ismét olyan valami kezdődik, mint akkor? — kérdezte Nikodém.

— Még semmit sem hiszek, mert még semmi bizonyost nem tudok. De nekem úgy tetszik, hogy az öreg tolvaj Timkó megint fondorkodik az embe-

rek közt. Nagyon megnőtt a szarva a miatt, hogy te a fiával annyira barátkozol.

— Ez csak magának látszik így! — mondta könnyedén Nikodém. — Én semmi gyanúsát nem vettem észre.

— Eh, mit tudsz te! Te nem is fogsz észrevenni semmit, mert téged a te kommunisztikus szemeid elvakították. Addig fogsz barátkozni velök, a míg elő nem jönnek csépekkel és kaszákkal és agyon nem vernek téged.

— No, mit ki nem gondol apám! Hogy lehet ilyesmire csak gondolni is! — kiáltott föl Nikodém.

— Jól van, jól — mondta az öreg. — Csak annyit mondok neked egyelőre, hogy mihelyt megtudom, hogy a faluban valami lázongás van hogy kihívó beszédeket folytatnak, hát nem fogok várni a katonaságra. A kit kézre keríték, úgy elveretem, hogy elmenjen a kedve a nyelvével örölni.

— Jaj, apám! Az Istenért! Ne nagyon fenyegetőzzék azzal a veréssel! Gondolja meg, milyen idők következnek!

— Ej, bolond vagy, annyi az egész! — kiáltott föl az öreg és dühösen köpött egyet. — Te azt hiszed, hogy lengyel hazafiakat csinálsz belőlük. Én meg azt mondom neked, hogy ez veszedelmes egy játék! Jobb a régi módszer. A paraszt enge-

delmeskedjék és ne okoskodják. A parasztnak a csép, a kasza való, nem pedig a kard és hazafiság! Ez az én elvem és a mellett állok.

És egyet ütve botjával a padlóra, gyorsan kiment a szobából. Nikodém csak a fejét rázta s hozzá fogott a bőröndjének további rendezéséhez.

II.

Szombati nap volt. Esteledett. A pár napi hóvihar után kiderült. Erősen fagyott. A falu tulsó végén levő kicsiny haranglábban éppen megszólalt az esti harangszó. A falu kékes homályba volt merülve, mintha kihalt volna. Sehol nem lehetett látni egy élő lelket, hallani egyetlen hangot. Csak a háztetők fölött gomolygott fehér csomókban a füst, egyenesen fölfelé szállva.

De azért az urasági udvar zajos és lármás volt. A csürben, mely a terjedelmes szérű mélyén állott, ütemszerűen csattogott a csép. Egy csoport legény az istállók tisztogatását fejezte be. Mások zsákokban a kiszórt és kirostált életet hordták a magtárba. A másik csürből, a hol szórták és rostálták a gabonát és a honnan sűrű porfellegek emelkedtek, az asszonyok és leányok fecsegése hallatszott ki. A csúrgazda és a munkafelügyelők korbáccsal és pálczával jártak az egyik munkáscsoporttól a

másikhoz, tréfálkozva, lármázva, csitítgatva a túlságosan hangos beszélőket, vagy rögtön ott helyben megbüntetve az engedetleneket. A földesúr a magtárban volt és jegyezte a behozott zsákok számát, a rekeszekbe öntött élet mennyiségét és minőségét.

— No, elég lesz már! -- kiáltott ki az ajtón az ispánnak. — Szüntesse be a munkát! Vecsernyére harangoznak.

S kivette szájából a hosszúszerű pipát, letette a sapkáját és keresztet vetett magára, suttogva:

«Az Úr angyala...»

— Elég lesz! Elég lesz! — szálltak szájról-szájra az uraság szavai és a terjedelmes szérűn mozgásban levő százkarú robotológép kezdett lassankint, nyugalomba jönni. Először az asszonyok tették félre a rostát, a mivel a kiszórt életet rostálták, leverve magukról a port, tüsszengetve és kaczagva. Majd mind egyszerre neki indultak, keresztül az udvaron, a magtár mellett, a hol épp az uraság állott az elmaradhatlan pipával a szájában. — Minden asszony oda ment az urasághoz, meghajtotta magát előtte, a földet érintve a kezével és kezét csókolt neki. Az uraság kegyesen nézett rájuk, egyikhez vagy másikhoz pár szót is szólt.

— No, Oriska, hát hogy van az urad? egészséges?

— Mindig egyformán van kérem, nagyságos úr. Olyan mintha egészséges volna, étvágya is megvan, de a lábára képtelen fölállani.

— És van mit ennetek?

— Hála a nagyságos kegyének, van.

— No, most József is itthon van, dolgozik valamit.

— Dolgozik, nagyságos uram. Jár csépelni, ma meg elment a legényekkel az erdőbe rönköket vágni.

— Igen? No jól van, jól. Csak vigyázzatok rá! Az egy makacs fej. Ha a legkisebb rosszat hallom meg felőle, rögtön irok a kerületi biztosnak, hogy vigyék vissza a katonasághoz és ne bocsássák többé haza.

— Jaj, nagyságos uram, szentem! Hát hogy tenne ilyet! Ő most olyan jó, olyan engedelmes! Sokszor magam sem ismerem rá. Azzal a Timkó Hriczcel is például, hogy nem szerették egymást az előtt, most meg József maga ment el hozzá, megbékült vele.

— Igen? No annak igen örülök. Látod, hogy átkoztál, a mikor beadtam katonának, most meg magad beismered, hogy az javára szolgált. Mi lett volna belőle itt a faluban? Egy akasztófára való, ingyenélő, tolvaj. Most meg tisztességes ember lehet belőle.

— Hát áldja meg az Isten a nagyságos urat! —

mondta, meghajtva magát Kosztrubné, nem tudva egyebet szólni erre az erkölcsi prédikációra. A mikor meg az uraság nem szólott többet, Kosztrubné kezét csókolt neki és elment.

Majdnem egyidejűleg az asszonyokkal hagyták félbe a cséplők is a munkát. De nem jöttek ki azonnal. Ki kellett rázni a zsuppokat, egy csomóba rakni, felsöpörni a kicsépelt életet, behordani a polyvát a szénatartóba. Mindez lanyhán, kelletlenül, szótlanul történt, mintha ezek az emberek húzni, halasztani kívánták volna az időt. Nyoma sem volt annak az örömnak, a mi rendszerint az embernél a súlyosabb munka bevégzésénél jelentkezik.

— No csak gyorsan egymásután! Mozogjatok! Mozogjatok! — kiáltoztak a munka felügyelők.

Még bevittek egy pár zsák tiszta életet a magtárba, bekötöttek egy pár zsup szalmát, szalmát terítettek az istállókba és bekötötték a jószágot, megittatták a borjukat, ocsut öntöttek a sertéseknek, apró illatos zöld hegyi szénát raktak a rácsokba a juhoknak és a heti robotolás véget ért.

— No csak az úrhoz! számolni! — hangzott föl az udvaron.

Psetselszky úr a pipáját szíva becsukta a magtárt és leült a tőkére, mely közel állott az ajtóhoz, ennek a kis kőépületnek kiálló eresze alatt. Lassan,

nehéz léptekkel gyűltek össze a munkások a cséptől, a villától és a szórólapáttól, kiegyenesítve a derekukat, levergetve a port hosszú, vállukra omló hajukról, mélyen sóhajtozva. Két szolga egy tölgyfa-lóczát hozott elő s oda tette az uraság jobb oldalára. Két hajdu oda állott pálczával, ismerve kötelességét. Az ispán oda nyújtotta az uraságnak a heti jelentést. Az uraság belenézett, végig jártatta rajta a szemét és megállapodva egy helyen, fölemelte a fejét és szigorúan ránézett a tömegre.

— Timkó Ignác!

Az öreg bíró meghajtotta magát, kilépett a szomszédjai sorából és levéve sapkáját közelebb lépett az urasághoz.

— Ignác! — mondta az úr — mit jelentsen ez?

S oda mutatott ujjával az előtte kiterítve levő jelentésre.

— Tudja kend, mi van ide írva?

— Nem, kérem, uram.

— Hát mit beszélt kend az ispánnak?

— Mit beszéltem? Mindenfélét beszéltem. A mit tőlem kérdezett, arra válaszoltam.

— Csak annyit? Itt meg az van írva, hogy kend fenyegette az urakat.

— Én nem fenyegettem — mondta nyugodtan, de határozottan Timkó.

— Jól van! Itt áll élve az ispán, Domagalszky úr, mit beszélt magának Ignác?

Az ispán előlépett, kiegyenesedett és azt mondta:

— Hát az így volt. Megyek a cséplőkhöz, hát hallom messziről, hogy a csép nem kattog, de hangos beszélgetés folyik.

— A zsuppokat rázogattuk — vágott közbe Ignác.

— Megállottam a szeglet mellett és hallgatóztam. Egyszer csak hallom, Ignác beszél: «Én meg azt gondolom, hogy az nem jót jelent, hogy az urak valami fölkelésen törnek a fejüket. Nagyon jól megy a dolguk, keveset verte meg őket a muszka». Tovább is beszélt volna, de valamelyik észrevette a szeglet mellett az árnyékomat és a beszélgetés abban a pillanatban megszakadt.

— Igaz ez, Ignác? — kérdezte az úr.

— Igaz.

— Hogy mertél te ilyet beszélgetni?

— Mert úgy van.

— Úgy van? Honnét tudod te, hogy úgy van? Hogy mered azt mondani, hogy az urak fölkelésre gondolnak?

— Hát talán nem gondolnak? Hát a mi *úrfink* az ősz óta nem beszéli rá a mi legényeinket a fölkelésre? Hisz mi, uram, nem vagyunk sem siketek, sem vakok, tudjuk, miből mi lesz.

Az úr úgy elsápadt e szavakra mint a fal. Kezei reszkettek, ajkai remegtek, mintha valamit beszélnének, de hang nem jött ki a torkán. Erre a többi emberek szintén megszólaltak.

— A mi igaz, hát igaz! Tudjuk mi azt mindnyájan. A gyermekeink beszélnek nekünk.

De az úr már erőt vett fölindulásán és fölugrott a helyéről.

— Hallgassatok! Ez mind nem igaz! Az úrfi jó a ti fiaitok iránt, oktatja őket, hogy becsületesek és engedelmesek legyenek, ti meg bolondok, mit csináltatok ebből. Ti magatok vagytok a lázadók! Orrotokba ütött a tömlöcz, mert ott enni adnak, dolgozni meg nem küldenek. Hej emberek!

Ignác megremegett e szavakra.

— Uram — szólalt meg — ha maga a tömlöczbeli kenyérrel fenyeget bennünket, hát adja Isten, hogy maga is kóstolja meg!

— Paraszt! — ordította az úr és az összes meggyült méreg kitört a lelkéből. — Te mersz nekem ilyet mondani? Hej, hajduk! A deresre vele!

— Uram — mondta nyugodtan Ignác — maga nem fog engem verni.

— Az bizonyos, hogy én nem foglak verni. Vannak, a kik ezt megteszik helyettem.

— Uram! Jegyezze meg, meg fogja ezt bánni

— Te még fenyegetőzöl? Fogjátok le!

A hajduk oda mentek Ignáczhoz és megfogták a kezét. Az emberek közt zaj támadt.

— Uram! Nincs joga! Miért büntet? Mit vétett?

— Mit? Ti lázongtok? Elfelejtettétek már azt, a mi nem rég volt? Hej ti ott! Zárjátok be a kaput! Mindegyiknek huszonötöt, ennek a vén lázítónak meg a mennyi ráfér!

De az emberek nem ijedtek meg. A harag forrt bennök. Annyian voltak, hogy ha hirtelen rohamot intéznek, lábaikkal tapossák szét az urat és összes cselédségét. Az úr talán maga is belátta ezt, de a düh elvakította. A hajduk ott állottak Ignác mellett és nem tudták, mit csináljanak.

— Fogjátok meg! *Húzzátok le!* — kiáltotta az úr.

— Félre tőle! Uram, térjen magához! Elég volt abból a kínzásból! — lármáztak az emberek. — Elég legyen, mert baj lesz!

Ignác látta, hogy szomszédjainak a szemében baljóslatú szikrák csillognak, hogy a kezek ökölbe szorulnak, a szemeik meg arra a rakás karóra irányulnak, a mi a kőfal mellett feküdt. Minden pillanatban megeshetett a szerencsétlenség.

— Jó emberek! — kiáltotta el magát. — Csendesedjete le! Hadd töltse rajtam kedvét ez az ellenségünk! Legyetek tanuim! Én mondom nektek, hogy már nem sokáig tart az ő urasága! De

ti legyetek nyugodtan, ne hozzatok még nagyobb bajt a falura!

— Dugjátok be a száját! Fogjátok le! — kiáltotta az úr — és siri csendben kezdetét vette az úri önkény ocsmány jelenete a jogtalan alattvaló fölött. Ignácot számozatlanul verték; az úrnak nem volt kedve számlálni és fujtatva és köpdösve járkált föl s alá az udvaron. Végre, a mikor az öreg ember jajgatása tompa nyögésbe ment át és a vér kibugygyant a vászonruhán keresztül, oda kiáltott:

— Elég!

Ignácot fölemelték. Ő csak nyöszörgött.

— Tudd meg máskor, hogy kell beszélni egy úrral! — kiáltotta Psetselszky úr. — Mars mindnyájan haza!

És még egyet köpve kiment az udvarból.

III.

Az erdőn is véget ért a munka. Az erdész jelt adott a sipjával, hogy ideje fölhagyni a munkával, Lassankint gyülekezni kezdtek a favágók a sűrűségből, a szakadékokból és mélyedésekből oda, a hol az erdész állott. A kezében könyvecskét tartott, beírt mindenkit, ki mennyit dolgozott, a lap másik szélére meg nyugtát írt, leszakította és oda adta a munkásnak. Munkás volt egy pár tuczat,

hát jó ideig tartott, míg mindenki megkapta a nyugtáját. Azok, kiknek már volt nyugtájuk, nem mentek el, hanem várták, míg mindnyájan készen lesznek. Az erdő jó messze volt a falutól és egyedül menni és hozzá még az esti szürkületben, kellemetlen lett volna. Jobb együttesen.

Rendbe jöve a munkásokkal, az erdész bement a lakásába. Felügyelők nem voltak jelen, mert ez nem volt robot, hanem fizetett munka. A munkások csupa legénység, hosszú, lármás csoportban indultak el a falu felé.

— Fiúk — szólalt meg József a többiekhez fordulva — mondjátok már el, mit csináltok az úrfival esténként? — Kérdezem egyiket, másikat, hát mindegyik csak mormog valamit és elszalad. No, mondjátok meg hát őszintén.

— De ha az úrfi szigorúan megtiltotta, hogy erről ne szóljunk senkinek, míg el nem jön az ideje.

— Hej fiúk! Már ebből is látszik, hogy nem valami jó dolog az.

Egy pár legény megállott.

— Az igaz, hogy ilyesforma és ugyan mi is lesz belőle? Az úrfi sokat beszél és nem mond meg mindent.

— No és mit beszél nektek? — kérdezte tovább József.

— Hát mit beszél? — válaszolta kelletlenül az

egyik legény. — Azt beszéli, hogy rossz dolgunk van, hogy nyomnak bennünket az adók, hogy katonáknak visznek bennünket, hogy a só drága és hogy mindennek véget kell vetni.

— Hát a robotról nem mondja, hogy nyom bennünket?

A robotról nem igen beszél. A robotról inkább Hricz beszél.

— Aha, erre bizonyosan az örege tanította. No de hogy akar véget vetni az úrfi ennek az egész bajnak?

— Hát azt mondja, mindennek a német az oka. Tőle jön minden baj.

— Hogy is ne! Hát a német hozta be a robotot? — kiáltott föl József.

— Hát az úrfi azt mondja, hogy a német. A német iratta meg az inventáriumokat; és az inventáriumokból van minden baj.

— A német meggazdagodott a mi országunkban! — adta hozzá egy másik legény. — Hallgasd csak, milyen nótára tanított meg minket az úrfi. Rajta fiúk, mind egy hangon!

És az esteli csöndben egyszerre egypár tucsat fiatal hang rágyújtott a nótára:

Bejött az országba a német
És nem hozott magával egyebet:
Borjubőr tarisznyát.
Adja most már az urat.

Drága a só, a dohány!
 Kutya minden német:
 A mit lenyúz a lengyelről,
 A maga zsákjába dugja.

— Ha, ha, ha! Az igaz, szép kis nóta! —
 kacagták el magukat a legények, bevégezve a
 dalolást.

— Szép, szép — mondta komoran József — csak
 ne adja az Isten, hogy megtudja a biztos ur, vagy
 más valami hivatalnok.

— Miért?

— No, majd dalolnátok magatoknak egy pár
 esztendeig a Játék-hegyen.

— A Játék-hegyen? Miféle az a Játék-hegy?

— Az egy olyan palota, a hol elátkozott király-
 fiak laknak — lánczra verve és szekerekhez vasalva,
 és sárkányok őrzik őket — karddal és puskával.

— Istenem! Mi lehet az! Mi azt gondoltuk,
 hogy ilyen csak a mesékben van, te meg azt
 mondod...

— No, hát bolondok vagytok ti! — vágott közbe
 József. — A Játék-hegy, németül a Spielberg egy
 olyan vár, a hol a legnagyobb bűnösöket tartják.
 Most meg olyan szigorúak a parancsok, hogy
 egy ilyen nótácskáért könnyen kaphattok egy pár
 esztendőt azon a Játékhegyen.

— Jaj, Istenem! — rémültek meg a legények. —

Az úrfi nem szólott nekünk erről semmit. Az igaz, mondta, hogy hallgassunk, de csak egy ideig. Azután — mondja...

— Mikor azután?

— Hát mi tudjuk? Azt mondta, hogy nemsokára vége lesz minden bajunknak.

— Vége! És milyen módon?

— Azt nem mondta.

— Hát ti nem kérdeztétek?

— Nem igen lehetett. De Hricz egyszer megkérdezte, az úrfi meg azt felelte, hogy nemsokára elmond nekünk mindent, de most még nem teheti.

— Ahá! — mondta József. — No, hát megmondom én nektek. Hallgassatok ide, fiúk, de erről se szóljatok senkinek semmit. Még az apátoknak és az anyátoknak sem! Mert abból nagy baj lehet.

— No beszélj, beszélj! — zajongtak a kíváncsi legények és összeverődtek egy csomóba József körül.

— Az urak fölkelést akarnak csinálni a mi császárunk ellen és be akarnak vonni minket, parasztokat is abba.

— Ohó! Azt el nem érik! És milyen jusson! — lármáztak a legények.

— Csendesen, fiuk! — mondta József. — Tudjátok ezt meg mindnyájan, de pszt, tartsa is min-

denki a nyelvét a foga mögött! Az urfihoz meg ne menjetez többet beszélgetni!

— Üsse agyon a száraz fenyő! — szólalt meg az egyik legény. — Pálinkával vendégel bennünket, derejét főzet nekünk, olyan nyájasan beszél. Mi azt gondoltuk, hogy abban nincs semmi rossz. Az úrfi sokat tanult, neki jobban kell tudni, mi szabad és mi nem szabad. De ha annak Játék-hegy szaga van, nem megyek oda többet, ha marczipánnal fog is traktálni.

— Én sem! Én sem! Én sem! — kiáltották minden oldalról a legények.

— Jól van, fiuk — mondta József. — Hallgasatok ide! Én nem vezetlek benneteket rosszra. És az úrfi, mondjátok, jól bánik veletek?

— Jó lélek az úrfi! Minden este ad pálinkát. Vendégel bennünket, nem sajnál tőlünk semmit; olyan kedvesen beszél, majd hogy nem csókolózik velünk.

— Kár, hogy ilyen veszélyes dologba keveredik.

— Talán figyelmeztetni kellene?

— Azt hiszed talán, hogy az használna valamit? Ha ő egyszer a fejébe vett valamit, hát meg is teszi, és ha meg is hal, de nem enged.

József félbeszakította ezt a beszélgetést.

— És hol szoktatok összejönni?

— Az öreg kocsisnénál, Mitronénál.

— Annál a siketnél?

— Annál.

— És mikor jönnétek össze legközelebb?

— Hát azt mondta az úrfi, hogy holnap — vasárnap.

— Jól van. Ne menjen el közületek senki, én elmegyek magam.

Ez alatt a beszélgetés alatt a legények elhagyták az erdőt és kijöttek a mezőre. Előttük alant a falu terült el félhomályba burkolva, csak itt-ott csillogott át a homályon keresztül egy-egy vörös szikra — a világosság a falusi házakból. Az erdei ösvény lefelé futva, épp a falu előtt érte el az utat, mely a falut a világ többi részével összekötötte és Szánokba vitt. Ott, a hol az ösvény az uttal találkozott, az urasági szánka állott, mely elé két pejló volt fogva. A gyeplőt Hricz fogta, a szánkában meg egy nagy medvebőrbundába burkolva, Nikodém úrfi ült. Csak az arcza látszott ki hosszú, hegyes bajuszával a puha medveprémből.

— Jó estét, fiúk! — kiáltotta az úrfi.

— Jó egészséget kívánunk az úrfinak! — válaszoltak a legények.

— Hát mi, az erdőről jösztek?

— Az erdőről.

A legények elhaladtak a szán mellett, meghajtva magukat. A szánka ott maradt állva. A lovak

toporzékoltak és kapálóztak, az istállóba kívánczozva vissza. Az úrfi hallgatott, mintha elgondolkozott volna. Úgy látszik, mondani akart valamit a legényeknek és azért, meglátva őket messziről és meghallva a hangjukat, megállította a lovakat. De most, meglátva Józsefet a tömegben, habozott. Aztán erőt vett magán. Mikor már a legények mind elhaladtak, utánuk kiáltott:

— Hallgassatok csak ide, fiúk! Gyertek ma! Értitek? Ma, nem holnap. Gyertek rögtön vacsora után. Nagyon érdekes mondani valóm van.

A legények tovább mentek. Egy hang sem válaszolt az úrfi szavaira. Gyorsan bementek a faluba és szétoszlottak a házakba, az úrfi meg Hriczcel befordultak a mellékutczába, mely a patak mentén egyenesen az udvarba vezetett. Mielőtt az udvarhoz értek volna, az úrfi elküldte Hriczet az öreg Mitronéhoz azzal a rendelettel, hogy rögtön csináljon vacsorát a legények részére, maga meg átvéve a gyeplőt és egyet csettentve a lovakra, behajtott az udvarra.

IV.

— Fölkelés lesz, apuskám! — kiáltotta Nikodém, belépve az apja szobájába.

— Van ám bábifölkelés! — vágta oda az öreg úr. — És mikor?

— Február huszonnyolczadikán.

— Mit, mit, mit? Huszon—nyolcza—dikán...

— Igen. A fölkelés idejét Párisban állapították meg. A fölkelésnek egyszerre kell kiütni Galicziában és Posenben.

— Megbolondultak azok? Fölkelés! No, ki és kivel fog fölkelni?

— Minden földesúr köteles fölfegyverezni a maga fegyverfogható rokonait, inasait, erdszeit, ispánjait és minden tisztjeit, s azokkal a kijelölt helyre bevonulni.

— Az akasztófára.

— Hogy beszél maga, apuskám! Itt vérszag érzik, itt végtelen fontosságú történelmi pillanat —

— Menj az ördögbe a magad történelmi pillanataiddal! — kiáltotta mérgesen az apja. — Ha azok mind olyan futóbolondok, akkor én inkább akarok élni minden történelem nélkül.

— Apuskám! Az Istenért, miket beszél maga!

— No mondjad, nem igazat talán? Fölfegyverezni az inasokat és a szolgálakat! És vezetni őket — hová?

— Szanokba! Február 18-án össze kell gyűlnünk az egész kerületből, megrohanjuk a helyőrséget, megköttözzük a katonákat, elveszszük a fegyverüket és akkor elfoglaljuk a várost, a hivatalokat, a pénztárakat.

— Sach, matt! Szánts, örölj, egyél! Inasokkal és szolgálkkal megrohanni, elvenni, elfoglalni. No mondd meg nekem, Dimka — és az apa megállva a fia előtt, mindkét kezével megragadta a vállát és merően a szeme közé nézett — úgy látom, még az eszednél vagy! még nem bolondultál meg egészen. Mondd meg nekem őszintén, hiszed, hogy ezt meg lehet tenni?

— Nem nagyon — mondta tompa hangon Nikodém.

— Nem nagyon! Tehát egy kissé hiszed.

A terv még sem egészen kivihetetlen — mondta élénken Nikodem. — Ha a mi kerületünkben csak a fele gyűlne össze a nemességnek és ha mindenik csak öt embert hozna magával, hát ez már nagyon jelentékeny erő volna. Szánokban nagyon csekély a helyőrség, mindössze egy zászlóalj gyalogság és két század dragonyos. Éjjel nem volna nehéz...

— És a te csupaszképű grófod is elmegy oda?

— Látszik rajta, hogy a szive nem igen vonzza oda. De ott volt Dembóvszky. Ah, apuskám, ha maga hallaná, hogy beszél ez az ember! Milyen lángolóak a szavai! Hogy égetik a lelket és megragadják az ész! Hallva őt, az ember kész volna talán egymaga, puszta kézzel neki menni az ágyúknak. Minden nehézség, minden habozás eltűnik.

Óriási ennek az embernek az akaratereje, lelkesedése és önfeláldozása! Valósággal szégyenli magát az ember, hogy csekélységek fölött vitatkozzék vele, mikor látja, milyen széles látókört ölel föl gondolataival, mikor tudja, hogy ennek az embernek egész élete — egy végtelen önfeláldozás a hazáért, egy folytonos harcz, egy szünetlen út a szuronyok és az akasztófák közt. Igen, apuskám, szégyenli magát az ember! Mi teljesen elszoktunk a hadi élettől, a puskaportól, csendes üregekben lakunk, mintha soha sem akarnánk meghalni. Ha ezer évig fogunk is így élni, semmiféle nemzeti ügy nem fog egy lépést sem tenni előre!

Az öreg úr lecsüggesztette a fejét.

— Épp ez a szerencsétlenség! Nincs a világon olyan bolondság, olyan esztelen ügy, amelynek ne volna a maga heves apostola és vértanuja. És egy ilyen apostol magával ránt ezer meg ezer nem is bolond és becsületes embert. És a bolondságból lesz nagy eszme és a bolondság halhatatlanná lesz.

Aztán meg végigmenve egy párszor a szobában, hirtelen megállott a fia előtt s azt kérdezte:

— És a hatóság ismeri már a terveteket?

Nikodém olyan sápadt lett, mint a fal.

— Mit gondol, apuskám! Hogy lehetne az! Az egész dologban az a fő, hogy a hatóság ne ismerje,

hogy elő ne készülhessen, hogy váratlanul lepjük meg.

— Váratlanul! — mondta keserű mosolylyal az öreg. A hol annyi ezer ember beszél, levelez erről, a hol még a leveleket is kaszákkal és forradalmi jelvényekkel pecsételik! Demka, Demka! Gonosz históriát csináltok ti! Nem köszönik meg nektek ezt az utódok.

— Így hát maga azt hiszi, hogy a hatóság tud valamit? — kérdezte zavartan Nikodém.

— Mit higyjek én? Én nem beszélgetek a hatósággal. Nekem csak az jut eszembe, hogy valahányszor emisszáriusok voltak nálunk, a hatóság mindig tudott róluk.

— Azt gondolom, hogy József jelentette föl.

— József, vagy nem József, de valaki a szolgák, a parasztok közül. És most a parasztok hihetőleg már tudnak a tervetekről?

— A parasztok? Nem, nem gondolnám. Én beszélgettem mindenről a legényekkel, de közeli fölkelésről soha.

— De azért mindent tudnak. Itt nálam ma egy história történt.

— No, milyen história? — kérdezte alig hallhatóan Nikodém. — A szive összeszorult, előérezve valami bajt.

— Ma este — mondta kissé kellemetlenül, Pset-

selszky úr — hozzám jön Demugalszky és azt mondja, hogy a parasztok a szérún a közeli lengyel fölkelésről beszélnek. Miféle parasztok? Kisült, hogy a kedves Timkód.

— No és mit beszélt?

— Hát éppen azt beszélte, hogy az urak fölkelésre készülnek. Este kérdezem tőle, hogy mi az és miért beszélte azt, ő meg tudod, olyan kihívóan viselte magát velem szemben, mintha ő volna itt az úr. A parasztok is vele tartottak. No, most az egyszer nem engedtem az orrom alatt piszkálni.

— Apuskám! Az Istenért! — kiáltott Nikodem — csak nem verette meg Timkót?

— Talán meg kellett volna simogatni a fejét?

Az úrfi mindkét kezével a fejéhez kapott s mint egy örült futkosni kezdett a szobában. Melléből tompa nyögés tört elő.

— No, mit bolondozol? — mondta komoran az apja.

— Nem én bolondozok, hanem maga! — kiáltott dühösen a fiú. — Hisz az, a mit maga csinál, kötél a mi nyakunkba.

— Hát az ördög tudta, hogy a ti nyakatok olyan közel van a kötéltől.

— Istenem, könyörülj rajtam! — kiáltotta elkeseredetten Nikodém s fölkapva sapkáját kirohant a szobából.

Az öreg úr sokáig nézett az ajtóra, mintha várná, hogy a fiú visszatér. Aztán az ajtó felé indult, hogy utána menjen, de a fél úton megállott, visszafordult és leülve a pamlagra rágyujtott. Szerette a fiát, de nagyon is megszokta a tört úton járni, a régi tradícionális rendben és világnézetben élni és így nem birta megérteni az új idők fuvallatát és annak követelményeit. A füstfelhők, a mik szájából föl szálltak, le is csendesítették.

— Rosszul tettem, hogy megverettem azt a Timkót, az igaz. De még sem tettem olyan nagyon rosszul. Az engedetlen parasztot törje meg az ember az első perczben, keményen bánjon vele! Gyöngeség nélkül, érzékenység nélkül. *Rustica gens optima flens, pessima ridens.* Demka dühösködni fog egy ideig, de majd megbékül, ismerem én őt. Az a fölkelés csakugyan nagy baj, de talán megesik nélkülünk is.

S makacsul pőfékelt tovább, teljes erővel szíva a pipát és olyan füstfelleget bocsátva, hogy azok teljesen elfődték a fejét.

E perczben valósággal olyan volt, mint a Homer Jupiter Tonansa...

V.

Az öreg Mitronénál nagy tűz ég a kemenczében, az urasági cselédkonyhából kölcsönzött nagy fazé-

kokban kolompér fő, más fazékokban víz forr, a galuskára a lábosban túró pergelődik. Mitroné tésztát gyúr a tejeslaskához. Hricz, miután fát vágott, a kemenczét gondozza. A szobában csend van. Csak a fenyőhasábok pattognak a kemenczében és a forró víz bugyborékol. Hricz csendes mosolygással bámul a tűzbe, a piszkafát tartva a kezében. Az öreg Mitroné a tésztával foglalkozva a süket emberek szokása szerint hangosan gondolkodik.

— Úgy bizony, gyermekeim! Az öreg Mitronénál meleg van. Az öregnél a tűz ég a kemenczében, a fazékokban forr a víz. Az öreg Mitronének izlik a vacsora.

Egyetek, gyermekeim, egyetek jó egészséggel. Emlékezzetek meg a jó úrról és a jó úrfiról! Ő a ti segítőtok, ő a ti oltalmazótok. Ha ő nem volna, hát az öreg] Mitroné koldulva járna, mert öreg, keresni nem bír, az urát agyonütötte a száraz fenyő az erdőn, rokonai meg nincsenek az öregnek, nincsenek gyermekei, nincsenek bátyjai, nincsenek húgai. Mind meghaltak, egyedül hagyták a világon az öregget. Az Isten nyugtassa őket. Talán szüksége van a jó Istennek az öreg Mitronéra még, hogy idáig itt tartja. Ti meg, gyermekeim, egyetek! Egyetek és ne veszekedjete!

Hricz mély gondolatokba merülve hallgatta az öreg fecsegését. Nem egyszer és nem kétszer hal-

lotta ő már azt, gyermekkorától ismerte az öreg Mitronét. A mikor bevitték az urasági udvarba, az öreg Mitroné úgy viselte gondját, mint saját gyermekének; nem engedte bántalmazni, helyettesítette az anyját, ki sokszor egész héten át nem ért rá meglátogatni a fiát. De most, igazgatva a tüzet a kemenczében, türelmetlenül hallgatózott, várva az úrfit és a legényeket. Ma fontos tanácskozásnak kell lennie, két hét múlva, február 18-ra van határozva a fölkelés. Az úrfi mondta ezt neki az úton, de az út olyan nehéz és veszedelmes volt, hogy nem beszélgethettek sokat és Hricz maga sem tudta még, hogy tulajdonképen minek kell történni és mit fog tőle kívánni az úrfi. Azért haza sem futott, a míg meg nem tud mindent. Magára a felkelés gondolatára a szive hol az örömtől, hol a félelemtől dobogott.

Fölkelés lesz! Elmegyünk hadakozni! Kivel és miért, ezzel nem gondolt Hricz sokat. Jól esett elgondolnia, hogyan megy majd az úrfi oldalán a tűzbe, hogy veti rá magát az ellenségre, hogy védi majd saját mellével az úrfit az ellenség támadása ellen, hogy foglalják ők el ketten az ellenség ágyúját, hogy magasztalja és dicsőíti őket az egész hadsereg!

A tűz sercegett, pattogott a kemenczében, a Hricz képzeletében meg füttyültek a golyók, böm-

böltek az ágyúk, ropogtak a puskák, hangzott a veszett ordítás. Behúnyta a szemét és elmerült az ábrándjaiban és csak akkor ébredt föl, mikor a fölforrott víz kezdett futni a fazékból. Nyikorgott az ajtó és bejött az úrfi. Hricz rámeresztette a szemét, mintha most látná először az életben. S az igaz, ilyenek nem látta még soha. Az úrfi olyan sápadt volt, mint a fal. Szó nélkül odament az asztalhoz és ledobva a sapkáját, a lóczára ült, rá sem nézve Hriczre. Az ispántól részletesen megtudott mindent, a mi az este történt s olyan volt, mintha agyonverték volna. Egyrészt azért, hogy a parasztok bizonyosan tudtak valamit a közeli fölkelésről, másrészt azért, hogy az apja embertelen eljárása örvényt ásott Hricz és ő között. Pedig Hricz tudott mindent, ismerte az egész tervet és a kitörés napját.

Most ő is kész lesz átpártolni az ellenséghez, elárulni mindent a hatóságnak s akkor természetesen vége mindennek. Az úrfi nem tudta, mit csináljon, hogy beszéljen Hriczczel. Ez, úgy látszik, még mit sem tudott arról, a mi az apjával történt. Megmondja neki? És ha megmondja, hogyan? És hogy bizonyítsa be, hogy ő, az úrfi, nem helyesli, az apja eljárását, undorodik attól? Az úrfi a Mitroné háza felé menve törte a fejét, hogy kitaláljon valamit, de belépve a szobába és meglátva Hriczet, érezte, hogy nem gondolt ki semmit.

— Hricz te — szólalt meg egy idő múlva megtört, elváltozott hangon, de nem birt többet mondani.

— Mi lelte az úrfit? Nincs emberi kép az úrfin. Valami baj történt?

Az úrfi sírva akart fakadni, oda akart borulni a Hricz nyakába, el akart neki mondani mindent, mi történt és kérni, térden állva könyörögni, hogy e miatt ne hagyja el a haza szent ügyét, vagy legalább ne legyen annak ártalmára. De a szivét mintha vasmarok szorította volna, nem mozdult a helyéről, könny nem jött a szeméből, ajkai meg alig-alig ejtették ki a hideg, szavakat:

— Semmi... nem... Nem voltak még itt a legények?

— Nem, nem voltak, de reméllem, hogy mindjárt előjönnek.

— Nem, szivecském, nem jönnek el — hangzott az ajtóban egy éles, csufondáros hang. — A szobába bejött József, ki a félig nyitott ajtón keresztül meghallotta Hricz utolsó szavait.

— József! — kiáltott föl ijedten Hricz. — Hát te mit akarsz itt?

— És neked mi közöd van ahhoz? — vágta oda József. — Mit akarsz te itt? Én kérdem tőled.

— De hisz te nem vagy meghíva.

— De nekem dolgom van.

— Dolgod? Kivel?

— Az öreg Mitronéval! — mondta gúnyolódva József. — Hej Mitroné! — kiáltotta az öreg füleibe. — Eljöttem magát megkérni. Akar férjhez menni?

Az öreg megértette ezeket a szavakat és fogatlan szájával elmosolyogta magát.

— Férjhez! Oh és ki venne el engem, fiacskám!

— Ha, ha, ha! — kaczagta el magát József. — Nem mondja az öreg: nem akarok, csak azt kérdi, ki veszi el. Én veszem el magát, öreg, hallja?

Hricz nem tudta, mit kezdjen, hallva Józsefnek ezeket a tréfáit. Abban a pillanatban meggyülölte, szeretne volna kidobni a házból.

— Pfuj, József! — szólalt meg. — Bejössz ide hivatalnoki; látod, hogy az úrfi itt van és még csak nem is köszönsz, hanem rossz tréfákat csinálsz.

— Az úrfi itt van? — kapta föl József. — Ah, én nem is vettem észre! Jóestét úrfi! — mondta, mintha csakugyan nem vette volna idáig észre az úrfit. Ez nem válaszolt a köszöntésre, úgy ült ott, mintha el lett volna kábulva. József újból Hriczhez fordult.

— Te a legényeket várod, Hricz — mondta csi-pösen, édeskés hangon. — Ne várd őket, galambom, nem jönnek el. Ha mondani akartál nekik valamit, mondd el nekem. Én majd elmondom nekik.

— És miért nem jönnek el? Honnan tudod, hogy nem jönnek?

— Mert tudom. Mert magam mondtam nekik, hogy ne jöjjenek el. És neked is azt mondom, kedvesem, hogy menj el rögtön innen.

— Nekem? Megbolondultál, József? Én nem értelek.

— Én meg téged nagyon jól értelek. Látod, galambom, én nemcsak azt tudom, a mit te tudsz, hanem azt is, a mit te nem tudsz.

— No, hát tudjál, mit érdekel az engem? — vágta oda mérgesen Hricz.

— Pedig úgy kellene, hogy téged jobban érdekeljen, mint engem, fiacskám. Én tudom, hogy az apád haldoklik és téged vár, te meg talán nem tudod, mert ha tudnád, hát bizonyosan nem ülnél itt és nem nézegetnél az öreg Mitroné fazekaiba.

— Az én apám! — kiáltott föl rémülten Hricz. — Az én apám haldoklik? Mit beszélsz?

— Igazat beszélek. Ma a robot végén olyan vendégséget kapott az úrtól, hogy haza kellett vinni. És te még ezt nem tudod? Az úrfi nem szólt neked semmit? Az baj, az bizony nem jól van. Siess szivecském haza!

— Istenem! — kiáltott föl Hricz és mintegy magánkivül kapta föl sapkáját és rohant ki Mitroné házából.

— Ha, ha, ha! — kaczagott a nyomában József. Úgy rohan, mint valami vendégségre!

És a mikor elhangzottak a Hricz léptei, József ugyanazzal a gúnymosolyos arczczal odafordult az úrfihoz és a szoba közepén állva jó ideig szótlanul nézett rá. Az úrfi az asztalnál ült mozdulatlanul, mint egy hulla, összeszorított ajkakkal, lesütött szemekkel. Hallott és értett mindent, a mi szemei előtt történt, de mintha el lett volna kábulva és nem birt egy szót sem szólani.

VI.

Kínos csend állott be.

József úgy látszik azt várta, hogy az úrfi szóljon először. De ez nem szólott, nem nézett rá. Akkor József leült a kis székre, távol az úrfitól és könyökével a térdére támaszkodva, fejét meg a tenyerébe fogva, mintha valami visszaemlékezésekről beszélne, mintha kis gyerekeknek mesét mondana, kezdett beszélni:

— A mikor kicsi voltam, nagyon szerettem patkányokat fogdosni. Ha beleesett egy ilyen bestia a fogóba, akkor volt aztán mulatságom. Megtűzesítettem a drótot és odaérintettem a patkánynak egyszer a farkához, aztán a lábához, aztán a szájához, szeméhez, a hol értem. Az meg egyre: czi-

czy-czi! Én meg kaczagtam, a mikor ő ugrált, forgolódott, sipogott fájdalmában és nem tudott segíteni magán. És így kínoztam sokszor egy, sőt két napig is, míg meg nem öltem.

Az úrfi megrázkódott, egyet köpött, de nem szólt semmit.

— Én még nem is tudtam akkor — beszélt tovább József — hogy az a szerencsétlen patkány a fogóban én magam vagyok.

Ha kimentem a falusi gyermekek közé és elkezdtem velök játszani, ezek rögtön kiáltották: «Az uraság kutyája! Az uraság kutyája! Menj el tőlünk!» Engem meg mintha tüzes dróttal sütögettek volna, de nem kezembe, nem a szemembe, hanem magába a szivembe. Haza futok, szeretnék panaszkodni az anyámnak, kisírni magamat mellette, ő meg maga ott ül a kemencze padkáján és sír és panaszkodik:

— Jaj, Teremtőm! Hát ezt kellett megélnem, hogy öreg napjaimra úrdolgára hajtsanak és a hajdú-korbács tánczoljon a hátamon?

Hallom ezt és már nem sírok, a könnyek a toromból visszahullnak a szivemre és ott égetnek, fojtogatnak és szúrnak.

Az úrfi lehajtotta a fejét, de nem szólt semmit.

— De egyszer megkaptam a magamét. Fogtam egy patkányt és el kezdtem kínozni, de a patkányfogó ajtaja véletlenül nem volt jól bezárva. A mint

megsütöttem a patkány orrát, ez neki lódult, ki-lökte az ajtócskát, rám ugrott és bevágta fogait a kezembe! Elordítottam magam, odaszaladt az anyám, tépi rólam a veszett állatot, de nem bírta vele. Letépte a kezemről, beleragadt a lábamba, rág, tép. Nagynehezen megölte az anyám, engem meg vízzel öntözött föl, a sebeket pedig kenyérbéllel és pókhálóval kötözte be. Azóta megfogadtam, hogy nem kínozzom a patkányokat. No és ma magam is szeretnék valakivel úgy leszámolni, mint az a patkány velem.

— Mit akarsz, átkozott egy ficzkó? — szólalt meg az úrfi.

— Ah, itt valami élő lény szólalt meg! — mondta József, vidám hangba csapva át és kiegyenesedve. Maga az, úrfi, adjon az Isten jó egészséget.

— Mit akarsz velem, mondjad! — szólt Nikodém, nem nézve föl rá.

— Hát eljöttem megmondani magának, hogy ne várja a legényeket. Nagyon köszönik magának a szíves vendéglátást, de többet nem jönnek el a maga vacsorájára.

Az úrfi az ajkába harapott.

— Mit, ha nem jönnek, az ő dolguk. Én idáig sem kényszerítettem őket és ezután sem fogom kényszeríteni. Csak ezt akartad nekem megmondani?

— Nem, még valamit.

És közelebb tolta a kis széket az asztalhoz, leült szembe az úrfival és merően a szeme közé nézve, halk hangon azt mondta:

— Maguk fölkelésre készülnek?

Az urfi fölugrott, éppúgy, mint az a patkány, melynek lábait tüzes dróttal érintették meg.

— Ki? Én?

— No, nem maga egyedül, de általában a lengyel urak az egész országban.

— Semmit sem tudok róla.

— Ej urfi! Beszéljen őszintén! Engem rá nem szed.

— Te paraszt! Hogy mersz te? — kiáltotta gorombán Nikodém, összehúzza szemöldökét.

— Oh, oh, oh! — mondta József. — Olyan hamar elfelejtett maga mindent, azt az egyenlőséget és szabadságot, a mit a mi legényeinknek prédikált! Mihelyt valami nem tetszik, rögtön: «Paraszt, hogy mersz!» Pfuj, urfi! Ez nem szép. És fölőslleges. Engem azzal meg nem ijeszt, magán meg nem segít.

Az urfi dühében és kétségbeesésében összeszorította fogát, de hallgatott; kész lett volna rárohanni erre az átkozott ficzkóra és széttépni, fogával marcangolni, de erőt vett magán. Bizonyosan tudott valamit és el volt bizakodva, hogy ilyen hetykén bánt el az úrfival. De vajjon mit tudott?

— No, maga nem akarja nekem elmondani a tiszta igazságot, hát elmondom én magának — mondta József. — Tehát február 18-án kell kitörni a fölkelésnek egyszerre az egész országban, igaz?

— Istenem! — kiáltott föl az úrfi és mindkét kezével a fejéhez kapott.

— Aha, megsütötte! Várjon, még van valami! Éjjel meg akarják az urak rohanni a kaszárnyákat, megölni vagy megkötni a katonákat, elszedni a fegyvert...

— Gazember! — kiáltott föl az úrfi és József felé rohant. — Honnan tudod ezt? Nem engedlek el innen élve.

József nyugodt volt, ő erősebb volt, mint az úrfi, kinél fegyver sem volt. Különben tudta, hogy egy szavával éppúgy elűzheti az úrfi haragját, mint a szél a sötét felleget.

— Hát maga meg, úrfi, ne haragudjék — mondta nyugodtan — és hallgassa meg, mit akarok mondani és aztán tegye, a mit jónak látja.

— Még van valami mondani valód?

— Igen bizony. Még pedig a legfontosabb dolog.

— Leg... fon... Istenem, adj erőt!

— Azt, azt, azt! Bizony, erőre van magának szüksége! Mit gondol, kitől tudtam meg mindazt, a mit magának beszélek?

— Hricztól?

— No, hát nagyon téved. Én Hriczczel nem beszéltem többet, csak a mennyit itt maga előtt.

— Akkor attól, attól!...

— Kitalálta, biz Isten, kitalálta! — mondta kaczagva József. — Maga Szanokban volt tegnap; igaz? Én meg tegnapelőtt voltam s megtudtam mindent egy nappal előbb magánál.

— Szanokban?

— No, igen, Szanokban.

— Kitől?

— Maga mondta, kitől. A nevén megnevezni nem az én dolgom. Elég az hozzá, hogy nem hazudott; igaz?

— Istenem! — kiáltott föl elkeseredetten az úrfi. — Mit jelentsen mindez? Talán már minden el van árulva?

— Hallgasson ide, úrfi — mondta József, egészen komoly hangba csapva át. — Idáig maga ellenséget látott bennem. De én nem vagyok magának ellensége. A mi közöttünk volt, az elmúlt, de én sajnálom magát. Maga nem rossz ember. De e mellett az az ügy, a mibe maga belekeveredett, százszorta gonoszabb, mintsem magának látszik. Óvni akarnám magát.

Az úrfi lehajlott fejjel ült, mintha újabb csapást várna.

— Láthatja, hogy a maguk összes dolgait jól

ismerik ott, a hol nem kellene azokat ismerni. Megértheti most már, hogy ily esetben fölkelést rendezni...

— De hisz az lehetetlen! — kiáltott föl az úrfi.

— Azt gondolja, hogy magukat mind elfogják, bezárják a kitörés előtt?

— No, az bizonyos.

— Hát nem. Legyen nyugodt, hogy nem.

— Hát te azt hogy tudod?

— Mit érdekli az magát? Én sokkal többet tudok még. Olyas valamit... És József odahajolva az úrfi füléhez, egy pár szót sugott neki. Az úrfi úgy fölugrott, mintha leforrázták volna.

— Te megbolondultál, József! Az lehetetlen.

— Pedig ez való igaz.

— De hisz ez...

— Hallgasson! Tudja a dolgot és hallgasson! Én figyelmeztettem magát. Most tegye, a mit jónak lát, de engem el ne áruljon! Jó éjszakát!

És fejére téve kucsmáját s meghajolva az öreg asszony alacsony ajtójában, elment.

— József te, József! — kiabálta utána az öreg. — No, hát azzal mi lesz, a mit összefőztem. Hol vannak az én fiacskáim? Eljönnek mindjárt? Jól van, jól, várni fogok — tette hozzá, mintegy válaszképen bizonyos szavakra, miket a saját lelke sugott neki.

Az úrfi meg sokáig ott ült egy helyben, mintha fává meredt volna, nem lévén képes sem mozdulni, sem gondolatait összeszedni, olyan sápadt volt, mint a holttetem.

VII.

A Timkó Ignác házában olyan szomorúság volt, mint a sírban. A gazdát az úrdolgáról véresen, félholtan hozták haza, levetkeztették és ágyba fektették. Az öreg Timkóné kezeit tördelve, úgy sír és jajgat fölötte, mint a halott fölött. A szomszédok, kik hazahozták a férjét, vigasztalják, a mint tudják, elmondják, mi történt, átkozzák az uraságot. Ignác tompán nyöszörög fájdalmában, de nem szól egy szót sem.

De ime, kinyílt az ajtó s berepült Hricz sápadtan, rémülten. Odarohant az ágyhoz, megragadta az apja hideg kezét és elkezdte csókolgatni és könnyeivel áztatni. Hangosan sírt, mint a gyermek.

— Apácskám! Apácskám! Mi baja van? szóljon hozzám! Szóljon hozzám legalább egy szót! — mondogatta.

— Te vagy az, Hriczku? — szólalt meg Ignác, megfordítva a fejét és szeretetteljes és gondos tekintettel ölelte át a fiát.

— Istenem, Istenem! — siránkozott Hricz. — Mit tettek magával!

A szomszédok lassan elvonták a betegtől és elmondtak neki mindent, mi történt. Hricz úgy hallgatott, mintha kővé meredt volna. A könnyei elállottak, de az összeszorított ajkai mutatták, hogy a szívében valami kezd forrni. Nem akart vacsorálni, sokáig ült az asztal végén, mintha oda lett volna szögezve, aztán szó nélkül kiment körülnézni az udvart és a jószágot, becsukta az ajtókat és visszajött a szobába. Az anyja még a padkán ült zokogva és a kötényével törülgette a sírástól kidagadt szemeit.

— Menjen, anyám, aludni! — mondta Hricz lágy, de határozott hangon, mint egy házigazda.

— Hát te, Hriczka?

— Én ülni fogok. Lehet, hogy az apámnak kell valami.

— Ne kínozd magad, gyermekem. Vacsorálj meg és feküdj le. Én öreg létemre hamarabb fölkelek, mert úgy sem tudnék elaludni.

— Maga ne búsuljon miattam — mondta Hricz.

Az anyja még imádkozott, fölkapaszkodott a kemenczére és csakhamar elaludt. A szobában csend lett. Hricz kioltotta a tüzet és ott ült a tűzhely előtt, az apja ágyának a végében. Kint világos volt, a hold betekintgetett a szobába az apró ablakon keresztül. A padka alatt a tücsök húzta a maga

egyhangú nótáját. Az öreg Timkó nyöszörgött, mozgott az ágyában.

— Mi az, apuskám! — kérdezte Hricz, fölkapózva helyéről.

— Te vagy az, fiacskám? Adj vizet.

Hricz odanyújtotta a fapoharat. Az apja jót ivott.

— Miért nem még aludni, Hriczku?

— Nem tudok aludni, apuskám. Valami rág a belsőmben. Azon gondolkozom, hogy lehet az, hogy egyik ember a másikat ítélet nélkül, jogtalanul így kínozhatja?

— Joga van, fiacskám. A jobbágyság.

— Ki adott neki ilyen jogot? És csakugyan van erre joga? Nem elég, hogy adjuk neki a munkánkat, mindenféle adónkat, de hogy még joga legyen az egészségünket is elvenni?

— Mit tehetünk, fiacskám, mikor nála van az erő. Hisz megpróbáltuk volt ellenállani és mi lett abból? Leverték, kipusztítottak, börtönben tartottak és annyi az egész.

— Nem, apuskám, ennek nem szabad, nem lehet tovább így menni! — kiáltott föl Hricz, kissé emeltebb hangon.

— Hát mihez fogjunk, fiacskám? Azt hiszed talán, hogy azok a fiatal úrfiak, a kik fölkelésre készülnek, jobbak lesznek hozzánk?

— Idáig én azt hittem. Ma megszüntem hinni.

Lássa, a mi úrfink bizonyosan tudta, mi történt magával és nekem egy szót sem szólt. Bizonyosan azt akarta, hogy segítsek neki rábeszélni a legényeket a fölkelésre. Ah, azt el nem éri! Csak most látom az ő őszinteségét, az ő jóságát. A míg szüksége van rám, a míg szolgállok neki, addig jó és őszinte. Ah, de én már tudom, mit csinállok. Megemlegetnek engem.

Sebesen, szakadozottan, a haragtól és a fölháborodástól akadozva beszélt. Az apja megfogta a kezét.

— Hriczku, csendesülj le! Mondd meg őszintén, mit akarsz tenni?

— Hallgasson ide, apuskám! Megtudtam az úrfi-tól, hogy két hét múlva kell kiütni a fölkelésnek, hogy az urak kötelesek összegyűjteni a falukon a szolgálkat vagy a falusi legényeket is, fölfegyverezni azokat s azokkal együtt megrohanni a kasszárnyákat, megkötni vagy meg is ölni a katonákat és aztán kézrekeríteni az összes hivatalokat és a kasszákat. Ez lesz a fölkelés kezdete. Hallja, apuskám, mire kellettünk mi nekik! Én meg megtréfálom őket. Rögtön holnap Szanokba megyek és elmondok mindent a kerületi biztosnak, hadd csukja be őket mind. Hadd kóistolják meg ők is egy kicsit a börtönkosztot!

Az öreg Timkó nyögni kezdett, mintha valami megszúrta volna.

— Hát úgy áll a dolog! — mondta alig hallhatóan. — Két hét múlva! És téged is hívott az úrfi?

— No hát olyan tisztára nem hívott ugyan, de biztos vagyok benne, hogy fog hívni.

— És a többi legényeket?

— Ma akart nekik valamit mondani, de senki sem jött el.

— Senki nem jött el?

— Úgy látszik, József figyelmeztette őket. Mert csak maga József jött volt el. Nem tudom, mit beszélt ott az úrfival. Én ott hagytam őket együtt.

Sokáig csend volt a szobában. Végre az öreg kinyújtotta a kezét s tapogatózva megfogta a Hricz kezét.

— Hallgass ide, fiacskám — mondta. — Ne menj te Szanokba.

— Ne menjek? Engedjem el nekik, hogy így meggyalázták magát?

— Hadd, ha az Isten úgy akarta. Hadd gyalázkodjanak, a míg bírnak. Talán nemsokára maguk fognak bánkódni e fölött. Te meg ne piszkold be a kezedet! Ne terheld a lelkiismeretedet! Én tudom, hogy ez a fölkelés bajt fog okozni nekik, de minek mutasd te magad gonosznak és becsstelennek? Az úrfi jó hozzád, bízik benned, alávalóság lenne tőled, ha elárulnád.

— No és ha hívni fog a fölkelésbe?

— Nem, fiacskám, ez nem fog megtörténni. Most látom, hogy nem fogja mérni ezt megtenni. Sőt hálát adok az Istennek, hogy így történt velem ma, mert ez az eset megmentett talán téged a veszedelemtől. Most már biztos vagyok benne, hogy sem te, sem bármelyik legény a faluból nem megy el a fölkelésbe. S így van ez jól. Az menjen oda, a kinek nem kedves az élete. De neked, fiacskám, nincs okod boszút állani rajta, elárulni meg őt fölösleges.

Hricz lehajtott fejjel hallgatta apja szavait.

— És mindig így tégy, fiacskám. Lehet, hogy nekem nemsokára végem lesz, hát jegyezd meg magadnak, a mit mondok! Az urak szép szavainak ne higgy, ígéreteikre ne adj semmit, ne feledd, hogy az ő Lengyelországuk a parasztság pokla; de ha valaki rád bíz valamit, ha rád bízza magát és a saját sorsát, akár egy magadsorsú ember, akár egy úr, akár legnagyobb ellenséged is, légy méltó az ő bizalmára, el ne áruld soha. Csak így éred el azt, hogy az emberek tisztelni fognak és nem fogsz magadnak szemrehányást tenni. A nyugodt lelkiismeret, fiacskám, a legfőbb dolog. Ha harcolnunk kell velük, hát harcoljunk tisztességesen, nyíltan és őszintén, de a becstelen eszközöket vessük meg. Az ilyen eszközök sohasem hasz-

nálnak. Sőt meggronthatjuk a legtisztességesebb ügyet is.

Hricz szótlanul ráhajolt az apja kezére, csókolgatta és forró könnyekkel öntözte azt.

VIII.

Ugyanaz este elég későn az öreg Psetselszky úr a hálósobájában ült valami gazdasági számadás mellett, mikor hirtelen nagy zajjal kinyilt az ajtó s berohant Nikodém sápadtan, mintha a keresztről vették volna le. Egy szót sem szólva, erőtllenül leesett a pamlagra és mindkét kezével a homlokához kapott, erősen szorítva azt, mintha attól tartana, hogy meghasad. Az apja lopva nézett rá, haragos lévén még az estéli beszélgetés miatt, de hallva, hogy a fiú milyen nehezen lélegzik és majdnem véresre harapdálja az ajkát, megszólalt:

— Mi lelt téged, Demku?

Nikodém hallgatott. Csak valami nehéz nyöszörgés tört elő melléből.

— Fiam, mi lelt? Talán valami szerencsétlenség történt? — mondta már megzavarodva az apja.

— Borzasztó szerencsétlenség! Borzasztóbb, mint a minőre valaha számítottam volna.

— Mi, mi az? Beszélj hát!

— Mindennek vége! — mondta elkeseredett hangon Nikodém. — A hatáság tud a fölkelésünk-

ről, ismeri a kitörés napját, ismeri az egész tervet a legkisebb részletekig.

— Látod! Nem figyelmeztettelek? Nem mondtam, hogy mind bolond dolog azok a ti titkolódzástok, összejöветеleitek, holmi grófocskák bevonása? No de mondd csak, honnan tudod olyan bizonyosan, hogy a hatóság mindent tud?

— József beszélte nekem éppen most.

— József? No akkor az hazugság — mondta nyugodtan és határozottan az öreg úr.

— Nem, apuskám, nem hazugság! József e napokban Szanokban volt és elmondta nekem részletesen, hogy mire készülünk mi.

— Kitől tudhatta ezt meg?

— Tőlem nem és Hricztól sem, mert Hricz nem tud mindent.

— De valamit tud? — vágott közbe az öreg úr.

— Tud — válaszolta alig hallhatólag az urfi.

— Az nem jó! No de már mindegy. Beszélj tovább!

— Az, a mit még ezenfelül mondott József, oly borzasztó dolog, hogy azt csak az ördög eszelhette ki a pokolban. Hallgasson ide! A hatóság elhatározta, hogy nem fogat el közülünk senkit, bevárja nyugodtan a fölkelés kitörését, de már most kiadta a faluban a parancsot, hogy a kitörés pillanatában a parasztok rohanják meg az urasági udvarokat

— Isfenem! Mit beszélsz te? — kiáltott föl az öreg úr.

— E célból a kerületi biztosok és kapitányok titkon magukhoz rendelik a falusi bírákat és a szabadságolt katonákat és kiadják nekik a rendeletet. A faluk szélén őrségnek kell állani és senkit be nem engednek. A fölkelés esetére meg, hallgassa csak apuskám...

— No! No! — mondta az öreg úr, egész testében reszketve, mint a nyárfalevél.

— A fölkelés idejére már most azt a hírt terjesztik, hogy Bécsből lepecsételt rendelet érkezett a kerületi kapitányokhoz és csak akkor kell fölbontani e rendeleteket, ha a mozgalom kitör. E rendeletekben pedig állítólag az van írva, meg kell engedni a parasztoknak hogy három napig gyilkoljanak, pusztítsanak, raboljanak az urasági udvarokban, a mi nekik tetszik.

Ezek a szavak, miket Nikodém nyugodtan, élesen, mint valami megváltozhatlan ítéletet mondott ki, nem sujtották le és nem rémítették meg az öreg urat.

— No ez már bolond beszéd. Ezt nem teszik meg. Ezt semmiféle hatóság meg nem teszi.

— Én meg attól tartok, apuskám, hogy megteszi. Sokkal jobban gyűlöl bennünket, mintsem haboznék ilyen borzasztó dologba is belefogni. De

ha nem akarná ezt megtenni, akkor minek terjesztene a parasztok közt ilyen hírt?

— Hogyan, hát ezt is Józseftől tudta meg?

— Természetes.

— És neki ki mondta?

— Azt nem akarja megmondani. Nekünk az mindegy, hogy ezt maga a kerületi kapitány mondta-e neki, vagy a kerületi biztos, vagy más valami hivatalnok. Elég az hozzá, hogy ilyen eszméje van valakinek és érdekében áll, hogy az elterjedjen a nép között.

Az öreg úr lehajtotta a fejét. Csak most érezte, hogy a rettegés úgy körülfonta a lelkét, mint a hideg kigyó.

— Mit tegyünk, apuskám? — kérdezte Nikodém.

— Tégy, a mit tudsz! — vetette oda dühösen az apja. — Magad segítetted főzni ezt a kását, hát magadnak legyen a gondja, hogy eszed meg.

— Maga haragszik, pedig most nincs ideje a haragnak. Tenni kell valamit. Meg kell menteni magát az embernek és másokat.

— Másokat! Neked még mások vannak az eszedben? — kiáltott föl az apja. — Ah, te javíthatatlan ideálista! Másokat menteni! Magunk is egy hajszálon függünk az örvény fölött és te még másokat készülsz megmenteni. És kit? Hisz én biztos vagyok benne, hogy ugyanazok közül futott el

valaki a hatósághoz és elmondta az összes terveiteket! Hiszen a Szentlélek útján csak nem tudott meg mindent a hatóság.

— No én azt gondolom, hogy egyelőre még nincs mitől olyan nagyon félnünk — mondta Nikodém. — A kitörésig még két hét van hátra, holnap rögtön Szanokba megyek és figyelmeztetni fogom az embereinket. Elmondok nekik mindent és kérni fogom őket, hogy mondjanak le a fölkelésről. Hisz ez veszedelmet hoz nemcsak a fölkelőkre, hanem az egész nemességre, ezer meg ezer ártatlan emberre.

— Én meg azt gondolom, Demka, hogy ez bolondság. Köpj te rájuk egyet! Segítsenek magukon, a mint tudnak, mi meg szedelőzzünk ki innen ideje korán és menjünk a külföldre, vagy legalább is Magyarországba. Legyünk ott, míg el nem mulik a veszedelem.

— Nem, apuskám. Nekem meg kell kísértennem! Hisz gondolja meg: három napi mészárlás! Én megőrülnék, ha — Isten ments — csakugyan kitörne a fölkelés, én meg tudnám, hogy alkalmam volt figyelmeztetni az embereket, megakadályozni ezt a szerencsétlenséget, és nem tettem meg azt. Ez utálatos, bectelen eljárás volna részemről. Nem, megyek holnap reggel mindjárt. Egyedül megyek, ne tudja meg senki, hogy hová és kihez megyek.

Igyekezni fogok minél gyorsabban eljárni. Lehet, hogy még ott találom Szanokban Dombovszkyt; ez nagyon jó lenne, mert az ő kezében fut össze minden szál. De akár így, akár úgy, én pár nap múlva visszajövök és akkor meglátjuk, hogy mi a további teendőnk. Maga meg itt...

— No, no, ne adj te nekem semmi oktatást! — mondta komoran az apja. Magam is fogom tudni, mit csináljak. Csak te gyere vissza hamar, míg szabad az út.

Ebben is maradt a dolog. Nehéz gondok közt bucsúztak és mentek el aludni az apa és a fiú, de még jó sokáig hánykolódott egyik is, másik is az ágyában, a fölött töprengve, hogy mit csináljanak azokban a nehéz időkben, a miket a közel jövő hozni fog.

IX.

Elmult azóta két hét, az öreg Psetselszky úrra nézve a borzasztó bizonytalanság és a rettegés két hete. Nikodém, a mint elutazott, mintha kő esett volna a vízbe. Sem hire, sem hamva nem volt. Ez alatt meg minden felől véstteljes felhők tornyosultak. Mindenfelé vészjósló jelek mutatkoztak. A faluban valami titkos tanácskozások folytak. A szabadságolt katonák hol Szanokba, hol Baligorodba, hol más községekbe jártak el. Valami isme-

retlen alakok mutatkoztak a faluban, meglátogatták a bírót, kikerülve az urasági udvart. Az öreg úr maga úgy ült a bizonytalanság és várakozás e fojtó légkörében, mint a pestises a vesztégzárbán. Az unalom ölte, semmi munka nem ment a kezében, egy gondolat nem birt életre kelni a fejében. Egész nap a szobákban bolyongott, mint az elátkozott lélek. Az udvarra, a szérüre ritkán nézett ki. A parasztokra félt is, szégyenkezett is nézni. Az úr dolga a régi módon folyt, az emberek csépeltek, szórták az életet, vágták a szecskát, tisztogatták az istállókat, hordták az életet a magtárba, de az öreg úr megnézni is undorodott, hogy mit és hogyan dolgoznak ott. Tudta ő, hogy a cséplők henyélnek, hogy a szórók zsák számra lopják, korcsmába viszik és eliszszák az életet; de lelke meg volt törve, meg volt gyengülve, nem volt ereje, sem bátorsága rendet csinálni. Az igaz, hogy egyszer, mikor látta a tornáczról, a mint az egyik szabadságolt katona az ő jelenlétében, szégyen és félelem nélkül, a rakás gabonából egy zsákot töltött meg, föl akart ugrani és megrohanni a bűnöst, de megállították egy másik szabadságolt katonának a szavai, a ki, mintha nem látná az urat, azt mondta a tolvajnak:

— Pfuj, Makszim! Ne bánts! Ne nyulj ahhoz! Pár nap mulva úgy is minden a mienk lesz!

Psetselszky úr majdnem kövé vált, hallva e szavakat. Az ő eddigi homályos előérzete most világosan eléje állott, mint valami fenyegető látomány. Az étvágya elveszett. Éjjel meg kerülte az álm, Borzasztó napokat élt át, a két hét alatt galamb-
ősz lett.

Nikodém meg eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Semmi hír felőle! Arról sincs semmi hír, lesz-e fölkelés, kitört-e már, vagy el lett halasztva? Kint esett a hó, dühöngött a szél, a hegyek közt az utak járhatlanok és borzasztó hófúvások vannak. Sem levél, sem hirlap nem jött az öreg úrnak. Úgy élt, mint a börtönben, egyes-egyedül a maga rettetésével és szenvedésével, ezek közt a komor, rossz-akarátú, és a mint ő hitte, az ő veszedelmét forraló parasztok közt.

Mit tegyen? Szökni egyedül, a fia nélkül a faluból? vagy várni a fiát? Várni, de meddig? A fölkelés kitörésére kitűzött határnap közeledett. Mi lesz, ha Nikodém nem jön vissza és az események itt érik őt egyedül? Psetselszky úr arra jött rá, hogy mégis jobb lesz neki, a míg él és egészséges, átmenni Magyarországba. Egy este előhivatta a kocsist és megparancsolta, hogy másnapra készítse elő a szánkát és két pár lovat.

— A nagyságos úr menni akar valahova? — kérdezte a kocsis a fejét vakarva.

— Igen — mondta kelletlenül az úr.

— És hova megyünk, kérem nagyságos úr.

— A magyar határra.

A kocsis ott állott és vakarózott, de pár pillanatnyi hallgatás után hozzátette:

— Az nehéz lesz, kérem, nagyságos úr.

— Miért?

— Borzasztó hófuvás van.

— Csak az erdőt érjük el, az erdőben nem olyan nagy a hófuvás.

— Igen, csak az erdőt érnők el! — mondta a kocsis, jelentősen hunyorítva.

— No, mi, talán az nehéz dolog? Nincs semmi teher, két pár ló...

— Hát én nem arról... A hóval elbánnánk valahogy.

— No, hát még mi?

— Hát nem engednek ki bennünket.

— Ki nem enged ki?

— Az emberek.

— Miféle emberek?

— A parasztok. A paraszt őrség.

— Miféle őrség?

— Tegnap óta minden falu végén őrség áll. Éjjel-nappal őrködnek. Senkit sem engednek. Egy lelket sem! Nem szabad passzus nélkül, az urakat még passzussal is elfogják.

— Elfogják?

— Igen, elfogják, megkötözik és a kerületi főnökhöz viszik.

Psetselszky urat mintha késsel szúrták volna torkon. Nesze neked! Bevárta! Most a csapda becsukódott! Vége mindennek! Most ő a parasztok kegyelmének van kiszolgáltatva, minden pillanatban várhatja a támadást, a halált. Eszébe jutott annak a szabadságolt katonának a mondása a szérűn: «Pár nap múlva mindez a mienk lesz». Elállott a lélekzete. Úgy ült, mintha fává vált volna, bambán nézett maga elé és semmit sem látott. A kocsis meg még egyre ott állott a küszöb mellett, vakarta a füle tövét, mondani akart, úgy látszik, valamit és csak azt várta, hogy az ura szóljon hozzá valamit. De látva, hogy az ura mintha nem is venné őt észre, végre maga szólalt meg:

— Kérem nagyságos úr...

— No! Mi az? Te még itt vagy? — mintha álmából ébredt volna föl az úr. — Mit akarsz?

— Hát szeretném tudni, hogy készüljek-e holnap az útra, vagy sem?

— Az útra? Milyen út lenne az? Nem, már csak itt maradok!

Ha el kell vesznem, hát vesszek el itthon — gondolta magában az úr és erőt véve magán, alig hallhatóan azt mondta:

— Nem, nem megyünk sehová.

— Jól van, nagyságos úr. Azt hiszem, így lesz a legjobb. Ne menjen a nagyságos úr sehová. Ott nagy, igen nagy a veszedelem.

És egy pár lépést tett az ura felé s félénken tekintgetve maga körül, mintha attól tartana, hogy valaki az ajtó mögött kihallgatja, halk hangon azt mondta:

— A parasztok megrohanták, verik, kínozzák az urakat... Jaj! félek, hogy még rosszabb dolog is lesz. Borzasztóan fenyegetőznek.

— A mi parasztjaink is?

— A mieink nem annyira, ámbár köztük is vannak makacsok. De más falukon. Valami borzasztó dolog készül.

— Legyen meg az Isten akarata. A mint az Isten akarja, úgy lesz — mondta az ura.

— Az igaz, az igaz! De attól félek, hogy borzasztó baj lesz. Csak a mi úrfink... Félbeszakította magát. Az öreg úrnak a szeméből, ki az asztal mellett ült, ősz fejét a tenyerébe hajtva, sűrű, vastag könnycseppek gördültek ki és az asztalra hullottak. A kocsist szíven ragadták e könnyek.

— Kérem, nagyságos úr, ne tessék sírni! — mondta, még közelebb lépve. — Lehet, hogy még nem is lesz olyan nagy a baj.

Az öreg úr mozdulatlanul ült, a könnyek meg úgy folytak a szeméből, mint két kis patak.

— Tanácsolnék én — mondta tovább a kocsis — valamit a nagyságos úrnak. Talán az lenne a legjobb. Holnap, mihelyt megvirrad, hívassa elő a nagyságos úr a bírót, az esküdteket és egy pár idősebb és előkelőbb gazdát. Én azt gondolom, hogy legjobban fogja tenni a nagyságos úr, ha az ő védelmök alá adja magát és az összes vagyonát. Vagy legalább beszéljen velök a nagyságos úr.

— Jól van, fiam! — mondta ki nehezen az úr. — Most meg menj el!

A kocsis elment. Psetselszky úr még sokáig ült mozdulatlanul és gondolkozott. A könnyei rég kiapadtak, csak a jókora tócsa fénylett a két viaszgyertya lángjánál, mint az eleven ezüst. Az öreg úr meghányta-vetette helyzetét minden oldalról, de nem tudott okosabbat kieszelni annál, a mit a kocsis tanácsolt. Másnap magához hívatta a bírót és az embereket.

— Hallgassatok ide, te bíró és ti emberek — mondta az úr. — Úgy hallom, hogy a faluban némelyek fenik a fogukat rám. Mondjátok meg őszintén, mi kifogástok van ellenem, mit kívántok tőlem?

Az emberek nem vártak ilyen beszédet és nem tudták, mit mondjanak. Végre a bíró rágondolta magát.

— Kérem, nagyságos úr, nekünk nincs semmi kifogásunk a nagyságos úr ellen és senki sem feni magát a nagyságos úr ellen. Nekünk csak kemény parancsunk van a kerületi hivataltól, hogy vigyázzunk arra, hogy a faluban senki se bujtogassa az embereket, hogy a bujtogatók ne kóboroljanak.

— Nálam nincsenek bujtogatók.

— Úgy van, úgy, de hol van az úrfi?

— Nem tudom, jó emberek. Már két héttel ezelőtt elment a rokonait látogatni és azóta nem tudom, merre jár.

— Jaj, nem a rokonaihoz ment ő! — mondta az egyik paraszt.

— Tudjuk mi jól, hova ment! — tette hozzá egy másik.

— Fölkelésre jött étvágya! A hazát akarja helyreállítani! A császárt és a császári hivatalnokokat az országból kiűzni! — kiáltotta már egész hangosan egy harmadik.

— Csendesen emberek! — kiáltotta a bíró. — Engedjétek, hogy én beszéljek. A maga úrfija bujtogató és mi kötelesek vagyunk őt elfogni és bevinni a kerületi hivatalhoz, mihelyt mutatkozni fog a faluban.

— No, mit, ha ilyen parancsotok van... Ilyen a parancs!

— Kemény parancs! erősítették a parasztok.

— Látjátok, jó emberek — én magam öreg, erőtlen ember vagyok, nincs kedvem fölkelésben résztvenni, bujtogatni...

— Mi nem szólunk semmit az úrnak. Az úrra vonatkozólag nincs semmi panaszunk.

— De azért hallom, hogy a faluban rám is agyarkodnak.

— Hát bizony mi nem foghatjuk be az emberek száját! — mondta a bíró.

— Nem egynek viszket még a bőre az urasági korbáctól és pálczától! — kiáltotta hátulról egy bátor hang.

— Jó emberek — mondta az úr. — Beismerem előttetek, hogy gyakran túlszigorú, a verésben nagyon bőkezű voltam — de hát csináljatok velem most, a mit akartok. Látjátok magatok, én öreg, erőtlen ember vagyok, nincs mellettem senki, kezeitek közt vagyok. A ti védelmetek alá helyezem magam. Én nem voltam olyan túlságosan rossz uratok. Nem egyen segítettem közületek bajában, betegségében — ezt magatok is beismeritek...

— Az igaz, az igaz! — szólalt meg egy-egy pár hang.

— Ha valakinek panasza van ellenem, ha valakit megbüntettem, kész vagyok kárpótolni őt, a mennyire csak lehet. Ha valaki szükségét lát, nincs mit

ennie, nincs tüzelőfája — vegyen az enyémből. Vegyetek, a mennyi kell, csak ne pusztítsátok, ne igyátok el. Ne gazdagítsátok a zsidót. Jó szívvel adok nektek mindent, hát fogadjátok ti is jó szívvel. Ha meg neki fogtok a rablásnak, hát mi lesz abból? Nekem kárt, magatoknak kellemetlenséget okoztok és még hozzá vétkezni is fogtok az Isten ellen.

Az emberek végighallgatták ezt a beszédet és megkérték az urat, hogy várjon egy kicsit. Ki-mennek a szérűre, tanácskozni fognak és megadják a választ.

Mit súgtak-búgtak ott künn a szérűn, nem lehet tudni, elég az hozzá, hogy kis idő múlva újra be-mentek mind a szobába és a bíró a község nevében ezt a választ adta:

— A község megteszi azt, a mit az úr kíván. A község sem akarja az urat megrabolni. Nyugodt lehet az úr. A mi a szegények eltartására kell, azt az úrból fogjuk elvonni és az nem lesz beírva sehova. Ezért a község a maga részéről kirendelt egy pár embert, hogy vigyázzanak az urasági ud-varra, hogy sem az úrnak, a mitől az Isten ments, ne csináljon senki semmi bajt, sem az urasági ud-varban ne főzzenek ki valami bajt a község ellen, ha például az úrfi visszajönne, vagy más urak ide jönnének. Ha meg valami ilyenforma történnék

az udvarban, ez esetben nyíltan kimondjuk az úrnak, hogy a község nem áll jól semmiért. Szigorú parancs van arra nézve, hogy a bujtogatókat fogjuk el, kötözzük össze és vigyük be a kerületi hivatalba.

Psetselszky úr mindenre ráállott. Mintha kő esett volna le a szivéről. Nem jól esett neki a parasztok őrizete alatt élni és teljesen a saját alattvalóinak a kezei közt lenni, de legalább véget ért az a bizonytalanság és az örökös rettegés. Az udvarába három idősebb gazdát, köztük az öreg Timkót és egy pár legényt, köztük Józsefet rendelték ki. Mellettök biztonságban érezte magát az úr és ők megnyugtatták, hogy mellettök nem érheti semmi baj. De ha most az úrfi visszajönne, ő rosszul járhatna.

Psetselszky úr nem értette, miféle «rossz» várhatna a fiára. Csak jóval utóbb jutottak eszébe ezek a szavak. E szavak február 20-án voltak mondvá; a parasztok úgy látszik hallottak valamit a szomszédos kerületekben való mészárlásokról, de nem szóltak arról semmit az úrnak.

X.

Február 21-én, későn este történt a dolog. Az égbolt még alacsonyan függő, ólomszürke fellegekkel volt fedve, de a hó már nem esett, a szél

nem fújt, a havat nem kavarta. Besötétedett. Az erdőben recsegték a fenyőfák a hó súlya alatt, mely vastag rétegekben feküdt az ágakon s itt-ott nagy robajjal zuhant le róluk. Sötét volt; csak itt-ott a dombtetőkön és a meredek partokon csillogott kevés fényben a hó. A faluban néma csend volt, de ha az ember a déli oldalról nézte volna a patak partján elhúzódó házsort, hát egy sor arany-piros éket látott volna – azt a fényt, a mi az apró ablakokból csillogott ki. A legtöbb háznál még nem aludtak, de az udvarokon már néma csend volt, csak a kutyák ugattak és hallani lehetett, a mint az istállókban az ökrök kérőznek és szuszognak. Csak a falu két végén ült sárkunyhókban egy csoport ember, hangosan beszélgetve és időnkint egymáshoz átkiabálva: ez az őrség volt, mely itt ült éjjel-nappal. Unták magukat, mert az ő távolfekvő hegyi falujukba nem ért el az a véres fergeteg, mely oly dühösen vonult végig keleti Galicziának majdnem minden területén.

Ugyanazon este Timkó Hricz valami okból nagyon nyugtalan volt. Most egyedül volt otthon, maga volt kénytelen a gazdaság után nézni, mert az apja az udvarban volt az uraság mellett. Természetes, hogy téli időben nem sok dolga akadt az ő egészséges karjainak és serény természetének, és Hricz az anyja és a szolgáló segítségével úgy a

hogy rendben tartotta a gazdaságot. De ez este semmi sem ment jól neki. Zúgott-búgott valami a fejében, mert meghallotta a hírt, mint ölik a mazur parasztok az urakat, mint járnak nagy, sötét tömegekben, faluról-falura rabolják, égetik és pusztítják az urasági udvarokat, kínozzák és gyilkolják az urakat. Minderről megjött már a hír a faluba, de rendelet nem jött sem Bécsből, de még Szanokból sem. Az emberek elhatározták, hogy az urakat őrizet alatt fogják tartani, rabolni nem fognak, de erős őrseget fognak tartani és várni, mi lesz azután.

Mindezek a hírek megremegtették Hriczet. Milyen különös! A fölkelés kitört és ugyanazok a parasztok, a kiket a fölkelők föl akartak szabadítani a terhek és jobbágyság alól, megrohanták jótevőiket, ütik, kínozzák, gyilkolják őket! Mi ez? Hogyan történhetett ez? Hol veszi magát ilyen düh, ilyen elvakultság az emberekben? Hricz nem birta ezt megérteni és reszketett csak arra a gondolatra is, hogy Nikodém úrfi is belekeveredett abba a fölkelésbe és bizonyára már ott fekszik valahol megölve, agyonkínozva, agyonverve cséppel, vagy átszúrva vasvillával.

Nem tudott a szobában maradni és fölvéve a bekecset és a kucsmát, kiment még egyszer körüljárni a csúrt, az istállót és az összes kis ólakat.

A mikor a csűr mellett haladt el, megragadv a fülével még a legkisebb zörejt is, hirtelen megállott. Úgy rémlett-e neki, vagy csakugyan a legközelebbi aborán zörgött valami a szénában, aztán meg mintha fölsóhajtott volna? Egy szempillantással végignézte az egész helyiséget és észrevette, hogy az aborához, mely jó magasan meg volt rakva szénával, csakugyan oda volt támasztva a létra.

— Hogy lehet az? Hisz ennek az aborának a teteje le van engedve, nem hordanak róla szénát, így hát nem támasztottam hozzá a létrát. Így hát valaki más támasztotta oda.

No ni! Megint zörög.

Nem lehetett többé kételkedni. Az aborán volt valaki, valami idegen. Meggyőződve erről Hricz, egy pillanat alatt oda ugrott az aborához, elkapta a létrát, oda támasztotta a másik aborához és akkor biztos lévén benne, hogy az ismeretlen vendég a létra nélkül le nem mászik, vagyis úgy ül ott az aborán, mint a csapdában, megkérdezte, de nem nagyon hangosan:

— Hej, ki van ott az aborán? Gonosz vagy jó lélek? szólalj meg!

Az aborán csend volt, senki sem szólalt meg.

— Hallottam, hogy van ott valaki! — mondta kissé hangosabban, de még mindig elég halkán

Hricz. — Szólj, ki vagy, mert lármát csapok 'és előhivom az őrséget. Szökésre ne gondolj, mert elvettem a létrát.

— Te vagy az, Hricz? — kérdezte elfojtott suttogással valaki az aboráról.

— Ej, nemcsak egy Hricz van a faluban? — válaszolta Hricz, nem birva fölismerni a hangról, hogy ki lehet az.

— Timkó Hricz! Te vagy az?

— Én. Hát te ki vagy?

— És te egyedül vagy ott? Nem hall meg engem senki?

— Egyedül.

— Én vagyok, az úrfi, Hricz! — szólalt meg a hang az aboráról, most már érthetően és természetesen, úgy hogy Hricz rögtön fölismerte.

— Istenem! — majd hogy el nem kiáltotta magát a legény. — Hát maga hol veszi itt magát, úrfi? Mi történt magával? Mi mind azt hittük, hogy maga már nem is él e világon.

— Hricz, galambom! — suttogta tovább az úrfi — meghalok éhen.

— Oh Istenem! — kiáltott föl Hricz. — Várjon itt, rögtön hozok valami enni valót. — És Hricz először is visszatette a lábtót az aborához, azután befutott a házba és egy percz mulva már az aborán volt az úrfi mellett. Egy pohár pálinka, egy

csuprocška tej és egy jó szelet kenyér fölfrissíteték az úrfit. De Hricz nem ült mellette. Megérintve az urfit, rögtön észrevette, hogy teljesen vizes és azonnal visszafutott a házba, száraz fehérműt, csizmát, nadrágot és bekecset hozott ki és ott az aborán segített az úrfinak átöltözködni. Csak akkor aztán, betakarva szénával és megmelegítve az átfázott urfit, kezdett kérdezősködni:

— No mi történt magával? Hol volt? Mi ujság a világban?

— Borzasztó, Hricz, borzasztó! Ne adjon az Isten senkinek olyat látni, olyanra visszaemlékezni vagy olyanról beszélni, a mi ott történik! De várj csak! Láttá-e valaki a házban, a mikor te az ételt és a ruhát hoztad?

— Nem, ne féljen! Senki sem látott. Az apám az udvarban van, az anyám meg és a szolgáló alusznak.

— Az apád az udvarban van? Mi van ott az udvarban?

— Semmi különös! A község kirendelt embereket, hogy vigyázzanak az udvarra. Ne féljen, az apjának nem lesz semmi baja, csak magának nem szabad mutatkozni sem az udvarban, sem a faluban.

— Tudom és azért bujtam ide. Nem árulsz el engem, Hricz, nem szolgáltatasz ki a veszedelemnek?

— Mit beszél maga, úrfi! Én tennék ilyet. Nem, a mi történt, megtörtént, de tőlem ne féljen semmit!

Az úrfi megragadta mindkét kezével a Hricz fejét és elkezdte csókolni a szemét, az arczát, a homlokát és Hricz érezte, mint hullanak az ő arczára az úrfi szeméből a forró könnyek.

— Mit csinál maga, úrfi? Nyugodjék meg! Mondja el, mi történt magával? Hogy áll az ügy?

— Ah! — sóhajtott mélyen az úrfi — elveszett az ügyünk, elveszett hosszú időre! Borzasztóan megboszulta magát rajtunk a gondatlanságunk. Fölhasználták ezt az ellenségeink és a míg mi rózsás terveket szőttünk a győzelemről, a haza helyreállításáról, ők kést élesítettek reánk és a tudatlan testvér kezébe nyomták, ugyanannak a testvérnek a kezébe, a kit mi magunkhoz akartunk vonni és az ellenségre küldeni!

— Hát igazat mondott József? — mondta komoran Hricz.

— Borzasztó, véres igazat: Ha te tudnád, mit csinálnak ott az urakkal! Micsoda öldöklést, kínzást, gyalázkodást visznek ott végbe! Hogy hordják szekereken az összehányt testeket, a holtakat és a félholtakat, a szekerek nyomában meg vérpatakok támadnak az országúton. Istenem! saját szemimmel láttam mindezt és azt hiszem, hogy ettől a látványtól soha nem lesz többé nyugodt álmom az életben.

— No de hol járt maga? Hogy menekült meg?

— Ah! Jobb arról nem is beszélni! — sóhajtott föl az úrfi. — Elmentem Szanokba, ott nagy a rendtelenség, senki semmit sem tud, sokat beszélnek, mulatnak, mintha ünnep előtt volnának. Mondom nekik, mi készül, kinevetnek, mint a bolondot. De akadt két három okosabb köztük, azt mondják: ez igaz lehet, de mi magunk nem változtathatunk meg semmit. Ki van adva a parancs, hogy február 18-án megkezdődik a fölkelés és ehhez kell tartani magunkat. Az idő rövid. De talán még lehetne valamit csinálni. Menj Jászlóba. Elmentem Jászlóba, ott mindent éppúgy találtam. Menj Tarnovba, ott a főhadiszállás. Elmentem Tarnovba. Ez egy hetet vett igénybe. Megjöttem onnét is, és a míg megtaláltam a vezéreket, ismét elmúlt egy nap. Mondom nekik: így és úgy. Azt mondják: magunk is látjuk, hogy baj van, de már késő. Nem akadályozhatjuk meg a mozgalmat az egész országban. Egyszer csak puff!... Jön Krakóból a parancs, hogy nem tizen-nyolczadikán, de huszadikán lesz a fölkelés. Nesze neked! Teljes lett a zavar. Kivel tudassuk? Ki tud a változásról? Itt meg mindenfelől jön a hír, hogy a nép a falukon lázong, őrséget állít s nem engednek be senkit, a zsidók ingyen osztogatnak a népnek pálinkát, a kerületi főnökök magukhoz rendelik a bírókat és a szabadságolt katonákat, beszélnek velük késő éjszakákig. Eszembe jutott apám, a

ki itt maradt magában és nem várva be a dolog végét, haza indultam. De úri ruhában már nem lehetett menni. Átöltöztem parasztnak, a szakállamat leberetváltam, a bajuszomat rövidre nyírtam, szereztem egy derékoldal nélküli szekeret, mintha fáért mennék és elindultam. Nagy bajjal eljutottam Jászlóig, de itt már veszedelem volt. Bejutottam a parasztlázadás közé, akár magába a pokolba. Épp akkor pusztítottak el egy pár udvart, meggyilkoltak egy pár tuczat embert. Megrohantak engem a szekeremmel és nem sokat kérdezősködve, megterhelték a szekeremet azokkal a hullákkal. Megismertem közöttük egy párt azok közül, a kik egy héttel azelőtt beszéltek velem és kinevettek engem. Hogy esett az nekem, a saját szekeremen vinni őket! Nem bírtam ki tovább. Az egyik éjjeli tanyán, mikor a parasztok mind részek voltak, elvettem az egyik lovat, mintha itatni vezetném és kívül a falun ráültem és elvágattam. Jelvényem volt annak a csőcseléknek a vezérétől, egy Seli nevű paraszttól. A hol megállított az őrség, ott megmutattam azt a jelvényt és azt mondtam, hogy sürgős híreket viszek Szanok vidékére, hogy itt is kezdjék el a mészárlást. És mindenütt átengedtek és jó szerencsét kívántak. Így jutottam el egész Szanokig, de itt az egyik faluban fölismertek; szerencse, hogy lovon voltam. Üldözőbe vettek és nem értek utól,

de beláttam, hogy tovább már nem mehetek a falukon keresztül. Eladtam egy zsidónak a lovamat és neki indultam mellékúton a hegyekbe. Három napig mentem botorkálva a hóban, nem látva egy élő lelket, éjszakázva az aborákon. Százszor is elkészültem a halálra, hol a hófúvásokban, hol a farkasok fogai közt. De megadta a jó Isten, hogy mindezt elkerültem. Tegnap estefelé értem a falunkhoz, estig ott ültem az erdőben egy fenyőfa alatt, nézve lefelé és nem tudva, mi történik itt, láttam, hogy járkál az őrség a falun, a mikor meg besötétedett, belopóztam a ti udvarotokba és fölmásztam az aborára abban a reményben, hogy vagy meghalok, vagy bevárlak téged, Hricz.

Hricz őszinte részvétellel hallgatta az úrfi elbeszélését és a végén forrón megszorította az úrfi kezét.

— No hál' Istennek, hogy senki sem látta magát — mondta. — Nálunk biztonságban lehet. Sőt ha az öregeim is megtudnák, biztos vagyok benne, hogy nem árulnák el magát. Bevárja itt, míg minden lecsendesedik?

— Nem, Hricz — mondta az úrfi. — Az nem lehet! Én nem várhatok.

— Miért ne lehetne? Fél talán?

— Nem, barátom. Hisz mondtam neked, hogy az egyik faluban Szanok mellett fölismertek. Ez

esetben, ha nem ma, hát holnap lehet várni a faluba a kerületi biztost a dragonyosokkal.

— No és mit tesz az? Itt talán csak nem találják meg magát! — mondta Hricz.

— Nagyon könnyen megtalálhatnak. A faluban mindenki fogja bizonyítani, hogy én barátoktam veled, ha tehát lenn az udvarban meg nem találunk, első dolguk lesz ide jönni és itt keresni.

— Mit akar hát tenni? — kérdezte a megzavarodott Hricz.

— Tovább kell szöknöm.

— Hova tovább?

— Magyarországba.

— Magyarországba! Az Istenért, hogy gondol most Magyarországba jutni?

— A hegyeken keresztül, mert arra gondolni sem lehet, hogy Szanoknak menjek.

— A hegyeken keresztül meg még annál inkább nem. Ott hó van, nem látni a gyalogutat.

— Mit csináljak, más felé nem menekülhetek.

— Nem, az lehetetlen! — mondta Hricz. Én jobban ismerem azokat a gyalogutakat, mint maga, de ha valaki most azt mondaná, hogy menjek át Magyarországba, hát a szeme közé nevetnék. Hisz az biztos halál. A hegyek közt még egyre esik a hó, nem úgy, mint itt. S ott nem is melegedik ki egyhamar. Nem, erre gondolni sem lehet.

— De én még sem maradhatok itt! — bizonyíttatta makacsul az úrfi. — Gondold meg, ha engem itt elfognak, az nemcsak nekem lesz halálom, hanem az apámnak is.

— No azt még nem tudja senki.

— Ne vigasztalj, Hricz! Itt nem vigasztalásra van szükség, de jó tanácsra. Én már tapasztaltam, mit jelent üres szavakkal a vigasztalás. Te átvezetsz engem okvetlen Magyarországba.

— Az lehetetlen, mondom magának. Egy vagy két hét múlva, ha a hó a hegyek közt megkeményedik vagy egy kissé elolvad, még úgy a hogy, de most, azután a borzasztó hóvihár után gondolni sem lehet erre.

— No hát rejts el engem valami más biztos helyre, valahol messze a falutól.

Hricz gondolkozott.

— Jól van — mondta egy kis idő múlva. — Ez már nem olyan dolog, mint Magyarországba menni. Ezt már meg lehet tenni. Elvezetem magát, tudja, egész a havas alá. Ott az erdő közepén egy rét van a patak mellett. Azon a réten van egy pár abora. Ott befészkei magát és ott marad, a meddig lehet, onnan aztán hazajöhet vagy átmehet Magyarországba, ha szebb idő lesz. Onnét nem messze van Magyarország, keresztül a hegygerinczen s ott a határ.

Az úrfi beleegyezett. Elkezdtek tanakodni, mit és

hogyan kell előkészíteni az útra. Hosszabb tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy másnap Hricz elmegy az udvarba, mintha az apját akarná haza hívni, maga meg ott marad az udvarban, elmond mindent az öreg úrnak és kérni fog tőle az úrfi részére puskát, pisztolyokat, puskaport, golyót, a hegyek közt megtámadhatja a dúvad, sőt rossz emberek is és egy kis pénzt, egy pár kenyeret, turót, vaját és a mit még lehet szerezni. Mindezt be kell pakolni egy általvetőbe, úgy hogy estére rendben legyen, este meg, hogy senki észre ne vegye, Hricz átveszi az udvarban, ide hozza és a mint besötétedik, elindulnak mind a ketten a hegyek közé. Az úrfi addig egész nap az aborán marad, kipiheni magát és erőt gyűjt az újabb fáradalmakhoz.

A mint megbeszélték, úgy is cselekedtek.

XI.

Két nap és egy éjjel Hricz nem volt otthon és senki sem tudta, hová lett. Az öreg úr elengedte az apját az udvarból haza, annál is inkább, mert a községbeli örökre már nem volt szüksége, az udvarban már más őrség volt. Ugyanazon éjjel, majdnem ugyanabban az órában, a napszállta után, a mikor Hricz az urfival kilopózva a szérúk mö-

gött, elindult a patak mentén a hegyek közé, az ellenkező oldalról bevonult a faluba egy század katona egy kapitánynak és a kerületi biztosnak Kurzweilnak a vezetése alatt. A kerületi főnökségnél ugyanis bejelentették, hogy a vidéken látták Psetselszky Nikodém veszedelmes forradalmárt, hogy a szülőfaluja irányában futott, azért a kerületi főnök kézre akarta keríteni és a célból küldte ki a faluba ezt a szokatlan haderőt.

De hiába, nem találták az úrfit a faluban. Hasztalanul zárolták körül a katonák rögtön megérkezésük után az udvart, hasztalanul kutatta át a biztos a kapitánnyal, a bíróval és az esküdtekkal az udvart és az összes udvarbeli épületeket, ide számítva az aborákat, a szénakazalt, a szalmaboglyát, az úrfi nem volt sehol. Még jobban csodálkozott a biztos úr, hogy bármily szigorú vallatásra fogta is az öreg urat és az embereket, kik mellette örködtek; a bíró az esküdteket, a községi öröket, kik éjt-napot az utcán töltöttek, mind esküvel bizonyígtatták, hogy az úrfit hetek óta nem látták, hogy az elment hazulról és idáig nem jött vissza és most hol jár, azt senki sem tudja. A biztos úr mérges kezdett lenni.

— Az lehetetlen! Az lehetetlen! Nekem biztos tudomásom van róla, hogy két nappal ezelőtt gyalog, parasztruhában visszajött a faluba.

— Mi nem láttuk — erősítették egyhangulag a falubeliek.

— Mit, talán bizony a vadállatok fölfalták az erdőben? — lármázott tovább a biztos úr.

— Most még a vadállatok sem mutatkoznak.

— No hát itt kellett lennie a faluban! Lehet, hogy a falubeliek közül valaki elrejtette. Kézre kell őt kerítenem és nem megyek ki a faluból, a míg meg nem kerítem. Bíró, holnap, mihelyt virrad, vegye magához a katonákat és nyomozzon a faluban, hogy nem látta-e valaki, a hol pedig a legkisebb nyom volna is, kutasson, keressen és jelentse nekem! Én ezalatt az udvarban fogok kvártélyozni. A községi őrök meg ügyeljenek éjszaka, hogy egy lélek sem menjen ki a faluból.

De hasztalan volt minden kérdezősködés és kutatás a faluban; az úrfit nem látta senki, nem hallott felőle senki. Csak a mikor a Timkó Ignác házánál haladtak el, mely túl a patakon egy magas domboldalon állott, jutott valami eszébe a bírónak és átmenve a padlón, a domb alá tipegett, a míg elérte a Timkó háztáját és megállva az ablaknál, megkopogtatta azt a botjával.

— Hej, Ignác! Itthon van kend? — kiáltotta.

— Itthon — szólalt meg egy hang belülről.

— Jöjjön csak ki, mondani akarok kendnek valamit.

Ignáczt fölvette a bekecset és a sapkáját és kijött a házból.

— Itthon van a fia? — kérdezte a bíró.

— Mit akar vele?

— Dolgom van vele. Küldje ide.

— Az nehezen fog menni, bíró uram — mondta zavartan Ignáczt. — A mint elment még tegnap valahova, azóta nem került elő.

— Hogy nem került elő? Hát hova ment?

— Én nem tudom. Az este eljött hozzám feleségem az udvarba és azt mondta: gyere, öreg, haza, mert Hricz nincs sehol. Este már magam itattam meg a jószágot s adtam annak enni, Hricz nem is éjszakázott itthon.

— No, no! — mondta a bíró. — Hová mehetett?

— Nem tudom, bíró uram — mondta Ignáczt. — Mi már eleget búsultunk a feleségemmel, azt sem tudjuk, mit gondoljunk.

— Hát az úrfi nem volt itt?

— Az úrfi? Hát haza jött az úrfi? Én nem láttam.

A bírót érdekelni kezdte ez az ujság, bement a házba, kikérdezte Ignáczt feleségét, azután a szolgálót, egyik sem látta az úrfit, egyik sem tudta, hova lehetett Hricz. Ők ketten egész nap fontak. Hricz megebédelt és elment valahova, azt hitték, a jószág-

hoz és a mikor a szolgáló estefelé kiment, hogy behívja enni, észrevette, hogy a jószág éhesen áll az ólban, Hricz meg nincs sehol. A bíró gondolkozott egy kicsit, aztán meg azt mondta:

— No Ignác komám, jöjjön velem az udvarba.

Ignác fölszedte magát és elment. Útközben a bíró elmondta neki, hogy megjött a kerületi biztos és a katonák és hogy keresik az úrfit. Az öreg Timkó nagyon megijedt és olyan rémült arczzal jelent meg a biztos előtt, mintha Isten tudja, milyen nagy bűnös volna. De a biztos okos ember volt. Rögtön belátta, hogy ezzel az öreg emberrel nem sokat végezhet, de a Hricz dolga fölkellette érdeklődését. Kérdezősködni kezdett a falubeliek közt, hogy kicsoda az a Hricz és megtudott olyan dolgokat, hogy a fejében rögtön megvillant a gondolat: ime, itt a biztos nyom. Hricz volt a legbizalmasabb barátja az úrfinak a faluban, az utóbbi időben pedig majdnem elválhatatlan társa. Ő szokott volt rendszerint Szanokba és a szomszédos urakhoz az úrfival járni. De legjobban érdekelte a biztost az a körülmény, hogy Hricz tegnap rögtön délután eltűnt hazulról, az udvarban meg estefelé látták, a mikor az apja már hazament volt. Ő mindennap el szokott volt jönni az apjához, hát nem is ügyelt rá senki és senki sem tudta, mit járt ott, mikor és hova ment el. Mindez nagyon érdekelte a biztost

és nem gondolkozva sokat, elment a katonákkal és egy csapat parasztemberrel kutatni az Ignác udvarába. Nem is kutattak sokáig. A magas, meg nem kezdett aborához még oda volt támasztva a létra és fölmászva azon, rögtön megtalálták a fészket, a hol az úrfi éjszakázott, megtalálták a szénába bedugva az ő nedves parasztruháját, az Ignác kamarájából hiányzott guba, kucsma, bekecs, fehérenemű, szóval: a legkisebb kétség sem maradt fönn az iránt, hogy az urfi csakugyan itt volt a faluban és pedig az Ignác aboráján és Hriczczel együtt épp idejekorán tűntek el.

Ignác és a felesége a kezüket csapták össze. A biztos nem tudta, mit csináljon most. Fusson utánok? De merre? Várjon itt? De kire? Az úrfi biztosan nem jön vissza, de vajjon visszajön-e Hricz? Hátha mind a ketten kiszöktek Magyarországba? És különben is, mi olyan borzasztó dolgot követett el az úrfi, hogy miatta egy egész század katonát kelljen fárasztani a hegyek közt a nagy hóban? A biztosnak eszébe jutott az utasításnak egyik pontja: «összegyűjteni az adatokat a Psetselszky Nikodém veszedelmes működéséről az ő szülőfalujában», és elhelyezve a katonaságot az udvarban, «protokollumra» fogott mindenkit, kezdve az öreg páron és végezve a falubeli legényeken és leányokon. Az egész falu

remegett, az asszonyok jajgattak, a leányok sírtak, a férfiak meg úgy jártak, mintha meg lettek volna mérgezve. A katonai fedezet mellett írott jegyzőkönyvek abban az időben nem voltak olyan egyszerű és ártatlan dolgok, mint talán valaki gondolná. Mint a jobbagyság idején mindenütt, úgy itt is munkában volt a bot; a katonák nem ehatték ingyen a kenyeret. Minden legkisebb eltérést a valloásokban, bottal egyenlítették ki a deresen. Egyenlítették ki! Nem, egy egész tuczat eltérést okoztak, újabb tanukat hoztak ugyanarra a deresre; az elfolyt könyvekhez és az eltört botokhoz mérten nőtt a (németül) teleírt ívek száma, a Nikodém úrfi vétsége meg egyszerű gyanuból a hazaárulás bűntényére fuvódott föl.

Az első nap késő estig tartott ez a vizsgálat, de tartott másnap is. Megtömték a magtárt emberekkel, kiket egy vagy más tekintetben gyanusaknak talált a biztos úr. Az elsők közt, a kiket elzártak, volt a Hricz anyja, ámbár esküdözött, hogy az úrfit a maga portáján nem látta és nem tud semmiről. Bezárták a szolgálót is. Az öreg Ignác egyedül aludt a házában, mikor egyszer csak éjjél tájban valaki gyengén megkopogtatta az ablakot. Hricz volt.

Az apja beengedte a házba; világot gyújtott, befedve előbb az ablakokat és ránézett. Hricz egé-

szen vizes volt és hóval fődött, de e mellett vidám és nyugodt.

— Hol voltál? — kérdezte az apja.

— Az úrfival — felelte Hricz.

— És hol van az úrfi?

— Messze, talán már Magyarországon.

— Te kísérted el?

— Igen.

— És ő nem hívott magával Magyarországba?

— Nem! Minek mennék én oda? Elkisértém a határszélig.

— No, öltözzél által és melegedjél meg — mondta az apja.

— Hát az anyám hol van? Hol van a szolgáló?

— Ne kérdezd! Öltözködjél át! Itt a ruha. Éhes vagy bizonyosan.

— Bizony éhes.

— No, majd találunk valami harapni valót. Látod, én ma magam vagyok a gazda, a gazdasszony és a szolgáló.

Az öreg örült, hogy a fia hazajött. Nem búsult azon, hogy a felesége és a szolgáló az urasági magtárban éjszakáznak. Tudta, hogy teljesen ártatlanok és hogy szabadon bocsátják őket. Azzal sem sokat búsult, hogy mi lesz Hriczczel. Jó, hogy itt van mellette, hogy haza jött.

XII.

Másnap megreggelizve, rendbeszedve a jószágot és becsukva a házat, az öreg Timkó és Hricz elmentek az udvarba. A biztos úr már munkában volt, írta a jegyzőkönyveket. A mikor bejelentették neki, hogy megjött az öreg Timkó Hriczczel, szinte fölugrott és az asztalra dobta a tollat.

— Hozzátok ide!

— Ah! — szaladt ki önkénytelenül a hivatalnok száján. A Hricz szokatlan külseje és bátor, értelmes arczkifejezése fölizgatták. A hivatalnok fölállott és odament a legényhez.

— Hogy hívnak?

— Timkó Hricz.

— Hány éves vagy?

— Tizenkilencz.

— Tudsz írni és olvasni?

— Tudok.

— Ki tanított?

— Az apám.

A biztos úr figyelmesen nézett a Hricz szeme közé. A Hricz arcza nyugodt volt. A havasi szél még ott tanyázott rajta egészséges pirosság képében. A biztos úr visszaült a helyére, tiszta ív papírt készített maga elé és Hricz felé fordulva azt mondta:

— Hallgass ide, fiam, igazat kell mondanod mindenre, a mit tőled kérdezni fogok. Érted?

— Értem.

— No, hát vigyázz magadra!

És a biztos úr ráhajolt a papir felé és nekigyürkőzve fölírta a jegyzőkönyv címét, számát és bevezetését.

— Ismered Nikodém úrfit?

— Ismerem.

— Barátkoztál vele?

— Hát... az úrfi szeretett engem.

— Rá akart téged beszélni valami rossz dologra?

— Nem.

— Hát a császári hivatalnokok ellen?

— Beszélt.

— Mit beszélt?

— Azt beszélte, hogy ezek nyomorgatják a népet és hogy ezeket kellene kikergetni az országból.

— Aha! — csikorgatta a fogát a biztos úr — kikergetni! És ki akarta volna őket kikergetni?

— Nem tudom. Azt mondta, hogy már vannak emberek, kik erre összebeszéltek.

— Aha! összebeszéltek! És téged nem biztatott, hogy te is állj azok közé az emberek közé?

— Nem.

A biztos félbeszakította a kihallgatást és a papir felé hajolva leírta a Hricz vallomását. Aztán füle

mögé dugva a tollat s merően a Hricz szeme közé nézve, azt kérdezte:

— No és hol van most az a te úrfid?

— Nem tudom.

— Nem tudod? Fiú, beszélj igazat!

— Nem tudom, kérem uram. Tegnap reggel a magyar határon váltam el tőle. Azt hiszem, hogy most már valahol Magyarországon van.

— Mit csináltál te a magyar határon, hogy te ott láttad őt?

— Oda kísértem őt!

— Oda kísérted? honnan?

— Innen, tőlünk.

— Áha — hát nálatok volt?

— Igen, volt.

És Hricz röviden elmondta a maga találkozását az úrfival az aborán.

— És hol vette magát a ti aborátokra?

— Oda jött.

— Az bizonyos, hogy oda nem repült, de honnan?

— Nem tudom.

— És miért éppen hozzátok? Miért nem ment haza, az udvarba?

— Úgy látszik, félt, vagy talán azt hitte, hogy az urasági udvart fölégették, mint más falukon. Rólunk meg tudta, hogy el nem áruljuk.

— Aha — el nem áruljátok! Es tudod-e, hogy neked kötelességed lett volna rögtön, a mint megláttad az aborán, följelenteni őt a bírónak?

— Kötelességem? Ezt nem tudtam! Az úrfi nem tolvaj, sem nem rabló, semmi rosszat nem tett, nem csavargó.

— De lázító! kikelt a császári hatóságok ellen! — kiáltotta dühösen a biztos úr, lábával toppantva.

Hricz elhallgatott. A biztos úr írt, hogy szinte a toll nyikorgott a szürke, vastag papíron futkosva. Jó idő múlva folytatta a kihallgatást.

— És te nem mondtad meg senkinek, hogy az úrfi a ti aborátokon van?

— Nem.

— Sem az apádnak, sem az anyádnak, sem a szolgálónak?

— Senkinek.

— Az öreg úrnak sem? Igazat beszélj!

Hricz elsápadt és egy kissé zavarba jött, de egy pillanat múlva határozottan azt mondta:

— Nem.

— Hazudik, ez látszik rajta — gondolta magában a biztos úr — de nem szólt semmit. Ő már úgyis keményen elhatározta volt magában, hogy mit fog csinálni az öreg úrral.

— És hová kísérted az úrfit?

— A magyar határra.

— Melyik helyre? Melyik úton mentetek?

— Nem mondhatom meg.

— Aha! Nem mondhatod meg! Tehát ez nem igaz! Elrejtetted itt valahol a közelben.

— Nem — biztos úr — én elvezettem...

— Ne ugass! — kiáltotta a biztos úr — ti tegnapelőtt este mentetek el innen, a magyar határ meg hét mértföldnyire van ide. Ha egész éjjel, egész nap és még egy éjjel mentetek volna is, úgy most, ebben a nagy hóban még sem érhettek volna oda.

— És mégis oda értünk, biztos úr — biztosította nyugodtan Hricz.

— Fiú, ne hozz dühbe! — kiáltotta a biztos úr — mondd meg igazán, hova tetted az úrfit?

— Igazat mondok.

— Hazudsz! Látom rólad, hogy hazudsz. És azt mondom neked, hogy ez nem lesz javadra. Ha nem akarod jó szántadból megmondani, majd megmondod a deresen.

— Nem fogok mást mondani, uram! Akár verjen, akár meg is öljön, de mást nem fogok mondani.

— Igen? No, majd meglátjuk! Hej, ti ott! Gyertek ide!

A biztos úr kiáltására bejöttek a tizedesek.

— Fogjátok le! A deresre vele! Két katona verje. Rögtön én is oda megyek.

Hriczet elvezették, a biztos úr meg leült a jegyzőkönyvet írni. Igyekezett nyugodtan írni, de az nem sikerült neki. A keze reszketett, a toll nem engedelmeskedett, a gondolatok nem jöttek, a szavak nem függtek össze egymással. Fülével az udvarról jövő hangokat leste, de jó sokáig mit sem lehetett hallani, csak tompa zajt és az emberi léptek kopogását a pitvarban. Csak úgy húzta valami, hogy fölláljon és kinézzen az ablakon, de erőt vett magán. Nem, nincs mit ott látni! Visszafojtva lélekzetét, meghallott a tompa zajból szabályos csattanást, mintha valahol messze-messze két csépdolgozott volna. Ez rá nézve rég megszokott csattogás volt, melyet rendszerint más hangok fojtottak el, a megkínzott ember üvöltése és jajgatása. De ez egyszer nem lehetett hallani jajgatást, csak a botok csattogása hallatszott be mindjobban, mintha az udvarban minden, az emberek, a szél, a nedves hó a láb alatt, szóval minden, de minden visszafojtotta volna a lélekzetét ennél a borzasztó jeletnél.

A biztos úr rosszul kezdte magát érezni. Valami a szívét szorongatta. Beharapta fogát, türelmetlenül várta a megkínzott fiú első jajszavát, hogy kimenjen az udvarra és véget vessen a szenvedésének és most, a mikor nem hallatszott a jajszó, nem tudta, mit kezdjen magával. Bizonyos hamis önérzet nem

engedte, hogy kimenjen, neki úgy tetszett, hogy véget vetni a verésnek, mikor a delikvens nem sír és nem jajgat, annyit jelent, mint megadni magát, megalázni magát előtte. Másrészről meg az a folytonos, egyenletes csattogás, mely most egybevegyült szívének remegő dobogásával, úgy dübörgött a fülében és az ereiben, mint súlyos pöröly csapás! Nem birt egy helyen ülni, nem birt állani, menni akart volna valahová, görcsösen szorongatva egyik kezét a másikkal.

Abban a pillanatban hirtelen megnyílt az ajtó és az öreg Timkóék sápadtan, dúlt arczczal berohantak a szobába és a biztos úr lábai elé vetették magukat.

— Uram! Galambocskám! — jajveszékelt az öreg Timkóné — könyörüljön! Megölik! Talán meg is ölték! — Jaj, Istenkém! Istenkém! Gyerme-
kem! Uram! Gyerme-
kem! Mit vétett magának!

— Uram, úgy fekszik, mint egy fadarab! Elájult talán már nem is él! — nyögte ki az öreg Timkó. — A mióta él, soha verést nem kapott!

— Hát miért nem beszél igazat? — kiáltotta a biztos úr és kifutott az udvarra.

— Halt! Genug! — kiáltotta a katonáknak, kik összetörve a Hricz testén egy pár botot, épp egy újabb pár botot vettek elő és verték ész nélkül, irgalom nélkül, mint két jól beigazított gép. A tize-

desek, mint két rönkö ültek, egyik a fején, a másik a lábán a boldogtalan legénynek. A biztos úr kiáltására a katonák félbe hagyták a verést, a tizedesek meg fölállottak. Az apja és az anyja oda ugrottak a mozdulatlan, vérrel borított Hriczhez.

— Meghalt! Istenem! Meghalt! — kiáltott föl az anyja, fölemelve a fejét. A Hricz arcza kék volt, a fogai olyan erősen vágódtak be az alsó ajkába, hogy vér csepegett alóluk, görcsösen összeszorított kezei olyan hidegek voltak, mint a halotté.

A biztos úr nyugodtságot erőltetve magára, közelebb ment, bedugta a kezét a legény kebelébe s a szíven tartva azt, hidegen annyit mondott:

— Él. Elájult! Dörzsöljétek föl! Azután vezessétek hozzám.

Egy jó órába került, a míg Hriczet feldörzsölték és a míg annyira magához jött, hogy képes volt helyéről megmozdulni. Maga nem volt képes menni; az apja és az anyja, könnyekkel borítva, vezették karon, mint egy kis, tehetetlen gyermeket. Hricz sápadt, nagyon sápadt volt, szemei fénytelenek voltak, megkékölt ajkain még látni lehetett a vérnyomokat. A biztos úr rátekintett és rögtön leütötte a szemét az előtte fekvő papírra.

— No, tudod már, mit tesz az hazudni? — mondta — megmondod most az igazat?

Hricz hallgatott.

— Megmondod, hol van az úrfi?

Hricz hallgatott.

— Fjű! Ne hozz dühbe! Tudnom kell, hogy hol van! kézre kell őt kerítenem!

— Apuskám — mondta gyenge hangon Hricz — vezessen ki az udvarra. Lefekszem a deresre és hadd verjenek holtra. Nem mondok többet egy szót sem.

A biztos úr a néma elkeseredés tekintetével nézett rá Hriczre. Az ő bürokratikus lelkét nem birta megindítani ennek az egyszerű falusi legénynek a heroizmusa, ő csak makacsságot, engedetlenséget és vétkes megátalkodottságot látott benne.

— Így beszélsz te! — mondta a biztos úr. — Jól van! Hát majd más nótát fujok neked! Hej, ti ott — kiáltott a tizedesekre.

A tizedesek előjöttek.

— Vigyázzatok rá, velem fog jönni a városba.

A Hricz anyja kezét tördelte.

— Jaj, Istenem! vége van a gyermekünknek! Jaj, fiacskám!

— Hallgass, öreg! — kiáltotta a biztos úr. — Menjetek haza és hozzátok el, a mire szüksége lesz az útnak. Még ma indulunk.

— Uram, hova akarja őt vinni? Hisz látja, hogy alig van élet benne.

— Az nekem mindegy. Letartóztatom, ha egy-

szer nem akarja az igazat megmondani. És ha meghal útközben, annak nem én leszek az oka. Én figyelmeztettem.

Abban a pillanatban bejött a szobába az öreg úr.

— Biztos úr — mondta komolyan. — Tanuja voltam annak, a mi ma és tegnap az én udvaromon történt. Jegyezze meg, gondom lesz rá, hogy erről tudomást szerezzenek ne csak Szanokban, hanem Lembergben is.

A biztos ajkai megsápadtak és megremegtek.

— Herr Schlumziz! — mondta, türtőztetve haragját. — Én éppen alkalmat akarok adni önnek az igazság földérítésére, velem jön ön is Szanokba. Készítesse egy szánkát a maga és ennek a legénynek a számára.

— Hogyan? Ön letartóztat engem?

— Igen.

— Jól van. Azt is akartam. Ti meg jó emberek — mondta Ignáczhhoz és a feleségéhez fordulva — menjetek és készítsétek elő, a mire a fiútoknak az útközben szüksége lesz. Ne féljete! Azért, a mit ő a fiamért tett és szenvedett, nem feledkezem meg róla, sem rólatok. Menjetek és ne búsuljatok. Segít az Isten, hogy túléljük ezt a gonosz időt.

Aznap ebéd után a biztos úr a katonákkal elindult a faluból. A század közepén egy közönséges szánka halad, mely elé két ló volt fogva és melyen

lábaikkal összevasalva és az urasági bundával körülgöngyölve Psetselszky úr és Hricz ültek egymás mellett. A kocsis mellett ült a biztos úr. Szótlanul haladtak, csak a szél nyögött tompán a fenyvesben, enyhe időt jósolva és a lovak tüsszköltek, izzadva a mély hóban.

Két hét múlva ugyanaz a szánka tért visszafelé a faluba, egyedül hozva az uraságot. A biztos úr addig tartotta a börtönben, a míg csak lehetett, de a mikor végre a bíróság elé állították, ez rögtön az első kihallgatás után szabadon bocsátotta.

Hricznek nem sikerült visszajönni. Őt egyenesen a katonai kórházba vitték és a mikor kiheverte a botütéseket, a polgári hatóság parancsára a sorozóbizottság elé állították és besorozták az ujonczok közé. Lehullottak a Hricz pompás hajfűrtjei a káplár ollója alatt és nem volt, ki azokat megsírassa. A szülei csak az öreg úrtól értesültek, milyen sorserőte egyetlen fiúkat. Hasztalanul ment az apja Szanokba, hasztalanul járt egyik irodából a másikba, egyik úrtól a másikhoz, hasztalanul iratott kérvényeket a főhadparancsnoksághoz Lembergbe, a guberniumhoz, sőt magához a császárhoz. Hricz politikai vétségért lett besorozva, az ilyenek számára pedig abban az időben nem létezett semmi könnyebbség, semmi könyörület.

Az úrfi meg elveszett, mint a kő a vízben. Lehet

hogy az apja kapott is felőle néha hírt, de nem árulta el senkinek. Lassan elült a borzasztó fergeteg, mely azon az emlékezetes húshagyón föl-kavarta volt a századok óta csendes falusi életet. Minden haladt a régi útján, csak a Hricz apja nem dolgozott már robotot, legfeljebb a sürgős munka idején jószántából ment ki segíteni az urasági földekre. A fiáról úgy beszélt, mint halottról és nem reménykedett, hogy még valaha látni fogja.

XIII.

Elmult két esztendő.

Forró nyári nap volt. Lemberg fölött nyugatról sötét felhő függött és a hanyatló nap megaranyozta a széleit. Távolról mennydörgés hallatszott. Lemberg utczáin fullasztó hőség uralkodott. A robogó bérkocsik egész porfellegeket kavartak föl. A járókelők árnyékot kerestek. De azért az utcákon sok nép tolongott. A piacról hangos láрма hallatszott, a főörségen a dobok szóltak, az Alkotmány (most Marnaczkí) utczából egy csapat suhancz futott vad üvöltéssel.

— Éljen Lengyelország! Éljen Lengyelország! üvöltötték, orrot mutogatva a rendőrnek, ki le akarta őket csendesíteni.

— Nem szabad lármázni! Oszoljatok széjjel! — inkább kérte, mint parancsolta a rendőr.

— Miért nem szabad! Ez alkotmányos! Neked nem szabad, de nekünk szabad! Éljen Lengyelország! — hangzott a tömegből, melyhez mind többen csatlakoztak a járókelők közül.

A városházából újabb tömeg vonult elő, mely idősebb és tisztességesebb emberekből állott, de ezek is mind olyanok voltak, mint a részegek, kalapjukat félrecsapták, kezeikkel hadonáztak, hol hangosan beszéltek, hol meg lármáztak.

— Éljen Dylevszky! Hurrah! Dylevszky a követünk!

Ez volt a képviselőválasztás napja Lemberg városából az alkotmányozó gyűlésbe, melynek Bécsben kellett összeülni. A képviselővé választott Dyleszkyt, egy fiatal ügyvédet, úgy ismerték, mint igen tehetséges embert és lelkes hazafit.

— Hurrah! Hurrah! Éljen Lengyelország! Éljen Dylevszky! — ordította az egész tömeg. — Előre! A Dylevszky házához!

A roppant néptömeg befordult a Kopernik-utczába, innen meg az Ossolinsky-utczába, a hol az újdonszólott képviselő lakott egy kis földszintes házban. Egy pillanat alatt a ház előtt levő kis udvart elöntötte a tömeg. Összetörte a ház kerítését, letaposta a virágos kertet és nyoma sem maradt a virágágyaknak, elsiketítve az alatt az egész környéket «Hurrah» kiáltásokkal, a «Jescze Poskal

nie zginela» himnusz hangjaival és a Metternichre, Stadionra, a bürokratákra, az árulókra és az orosz káptalanra szórt szidalmakkal.

De az ováció hőse nem volt itthon. Megtudva ezt, a tömeg oszladozni kezdett, mit sem engedve lelkesült fölindulásából, a mikor hirtelen az Ossolinszky-utca végén, épp azon a helyen, a hol a szűk czitadella-utca kezd emelkedni, lárma támad:

— Fogd meg! Tartsd! Üsd a gazembert! Fogjad! Fogjad!

Mindenki arra felé irányozta tekintetét, a honnan a lárma jött. Azok, kik a tömeg szélén állottak, láthatták, a mint egy magas, már őszes ember, rövid fekete öltözetben és fehér czilinderben kétrét görnyedve erőlködött kiszabadulni egy egész csapat utcza suhancz és mesterinas kezéből, kik megragadva a kabátját, a kezét és lábát, gomolyogtak körülötte és teljes erőből kiáltottak:

— Fogjátok! Ne bocsássátok! A gazember! A spiczli!

— Ki ez, ki ez? — kérdezte egy uracs oda futva ehhez a szokatlan csoporthoz.

— Ez Kurzweil! Kurzweil! — kiáltottak az utcza sihederek.

— Ah, Kurzweil! A volt kerületi biztos! — kiáltá az uracs és nem sokat gondolkozva, úgy ütötte fején a lefogott embert, hogy a czilinder lerepült róla.

A példája úgy hatott, mint a járványos betegség. Az egész tömeg lavinaként indult arra a helyre.

— Kurzweil! Kurzweil! A kutyaszivű! Üssétek! Tépjétek! Darabokra vele!

— Uraim! Uraim! — nyöszörgött földre guggolva a minden oldalról attackérozott biztos úr. De az uracs, ki elsőnek ütötte le fejéről a czilindert, már megragadta mindkét kezével a hosszú pofaszakállát és teljes erejéből egyet rántva rajta, fölemelte:

— Ismersz, kutya? — kiáltotta.

— Ah, Nikodém úr! Psetselszky úr! Alázatos szolgája a tekintetes úrnak. Aber ich bitte Sie lieber, Herr, was wollen Sie von mir?

A további társalgást félbeszakította egész zápora az ütéseknek és csapásoknak, mik a Kurzweil fejére és hátára omoltak.

— Üssétek, üssétek a kutyát! — ordította a tömeg, a gyerekhangok meg áthatólag visították a gúnydalt:

A míg Stadion Lembergben élt,
Addig Kurzweil is jól élt;
Stadion fölült a szekérre,
No csak Kurzweil, te is a kecskére!

A szerencsétlen biztos úr, a kit Nikodém még egyre a pofaszakállánál fogva tartott, nem engedve

neki a földre ülni és kit minden oldalról ütöttek és rugdaltak, fájdalmában és elkeseredésében idétlen hangon ordította el magát. A nekimelegedett tömeg vad röhögéssel válaszolt. De abban a pillanatban a Czitadella-utca felől szabályos robogás és csörtetés hallatszott. Két század katona jött a czitadellából és egyenesen a tömeg közepére tartott.

— Halt! Oszoljatok széjjel! — kiáltotta a tiszt elől lépdelve kivont karddal.

A tömeg mintha nem is hallotta volna.

— El innen! — ordította a tiszt és a katonák felé fordulva, vezényelte: — Gewehr in die Balanc!

Megcsillantak a napfényben a szuronyok, megcsörrentek a puskák és a katonák egyszerre a célrácsot állították föl magok előtt. A tömeg úgy szétrebbent, mintha leforrázták volna. Csak az utca közepén maradt ott két ember szokatlan helyzetben: Psetselszky Nikodém, őrjöngve a dühtől, még mindig nem engedte el a biztos úr pofaszakállát és rángatta azt, belevájva az ujjait. Kurzweil meg előtte állott összetett kezekkel, a fájdalomtól és a félelemtől nyöszörögve, mint egy gyermek.

— Halt! Lassen! — kiáltotta a tiszt Nikodémra.

Ez rá meresztette a szemét, mintha nem is értené, ki és mit beszél hozzá.

— Ez valami örült! — vetette oda a tiszt néme-

tül. — No csak fiúk — tette hozzá oroszul — ugorjatok oda ketten és válaszsátok el őket.

Az egyik katona, a ki odanyúlt szétválasztani az urakat, elkaczagta magát, a másik meg összecsapta a kezét.

— Hisz ez a mi úrfink, József! — kiáltott föl Hricz.

— Ez meg ugyanaz a biztos úr, a ki téged megkínzott! — tette hozzá József. — Úrfi, ismer engem? — mondta Hricz szeliden, elvonva a Nikodém kezét a biztos úr arcától. De bármily szeliden vont is el, a biztos úr arcdíszének a fele mégis az úrfi kezében maradt.

A tiszt odalépett Nikodémhoz.

— Herr, Sie sind verhaftet! Folgen Sie mir auf die Hauptwache.

Kurzweil odafutott a tiszthez és elkezdett neki valamit halk hangon németül beszélni. A tiszt elfordult.

— Schon gut! Folgen Sie mir auch.

De Nikodém már magához tért és tiltakozott.

— Letartóztat engem? — kiabálta. — Mily jogon?

— Ön csendháborítást követett el az utcán — válaszolt nyugodtan a tiszt.

— Nem én, de ez a bitang!

— Schon gut! Majd ott meglátjuk.

— Nem, nem látjuk meg! Nem fog engem ott látni.

— Herr! — kiáltotta a tiszt. De abban a pillanatban oda jött egy csapat nemzetőr. A csapat parancsnoka tisztelgett a tiszt előtt, ez meg örült, hogy megszabadul a kellemetlenségtől és átadta neki Nikodémet és Kurzweilt a további eljárás végett. A katonaság jobbra ment, a nemzetőrség meg a két fogolylyal a másik oldalon vonult el. A városházára vitték föl őket. Természetes, hogy Nikodémet, a maguk emberét, rögtön szabadon bocsátották, Kurzweillal meg jegyzőkönyvet vettek föl és egy jó óra múlva, a mikor az eső úgy ömlött, mint a vederből, kibocsátották. Nem mult el a dolog a nélkül, hogy a városház sötét folyosóján egy pár hazafias érzelmű nemzetőr ne adott volna bucsúzáskép hatalmas ütések a hátára és a nyaka közé.

XIII.

Pár napra rá a szokatlan találkozás után Hricz, kimenője lévén, az utcán haladt, a mikor hirtelen szemben találta magát az úrfival. Ez valahová siegett és rá sem nézett.

— Úrfi! — szólította meg Hricz.

Nikodém megfordult, ránézett és rögtön fölismerte.

— Hricz te! — kiáltott föl örvendő és megszorította a katona kezét. — Milyen vak vagyok!

Megyek és nem látok. No, hogy vagy? Régóta vagy Lembergben?

— Köszönöm! Elég jól vagyok. Ez a második hónapja, hogy Lembergben vagyok; azelőtt meg Olmüczben voltam.

— De mit állunk mi itt és beszélgetünk az utcán? — találta föl magát az úrfi. — Van egy kis szabad időd?

— Van.

— Jól van, gyere hát hozzám a lakásomra, elbeszélgetünk egy kicsit.

Psetselszky Nikodémnek egy kis garzon lakása volt a Siktus-utczában. Egy kis szalon és hálószoba, ennyiből állott a lakása. A vendéglőben étkezett és egyáltalában fülig lévén elmerülve az akkori politikai élet árjában, ritkán volt otthon, örökké futkosott, agitált, demonstrált, organizált, lázas életet folytatott, folyton készen lévén az elutazásra, maga sem tudva hová és miért és napról-napra halasztva ezt az elutazást, maga sem tudván miért. Úgy látszott, mintha minden pillanatban valami váratlan eseményt várna és okvetlenül jelen akarna ott lenni, a hol és mikor ez bekövetkezik. A zivataros 1848. esztendő¹ sok, különösen heves vérmérsékletű embert sodort ilyen állandó lázba és ez magyarázza meg azon epizódok és események nagy számát, a mik akkor nem a megfontolás és

elhatározás befolyása alatt történtek meg, de mintegy véletlenül és mintegy önkénytelen kitörései voltak az általános lázas állapotnak. Hricz figyelmesen nézte az úrfi és csodálkozott. Az úrfi ez alatt a két esztendő alatt nagyon megöregedett, lesoványodott, megőszült, az arcza beesett, csak a szemei égtek, mint a parázs, a mozdulatai meg hirtelenek, bizonytalanok és szaggatottak lettek, mintha mindaz, a mit tett és mondott, kapkodva, sietve, valami nagyobb és fontosabb dologra való várakozásban történnék.

— No, itthon is vagyunk! Ül le, Hricz! Tedd magad kényelembe. Beszélgessünk.

Hricz leült, az úrfi meg nyugtalanul járt a szobában, kinézett az ablakon, aztán mintha keresett volna valamit a szekrényben.

— No, beszélj valamit. Hogy mennek a dolgaid, Hricz?

— Hogy mennének? Mint a katonaságnál szokás. Nap-nap után egyformán. Mondja el maga mi történt magával? Hogy töltötte ezt a két esztendőt? Mikor jött vissza Magyarországból?

— Ah! Hogy éltem? Sokat nyomorogtam. No és visszajöttem, mihelyt itt virradni kezdett.

— És mit csinál itt Lembergben?

— A hazát építgetjük fölfelé — mondta mosolyogva, de hévvel az úrfi.

— A hazát? Melyiket?

— No, természetesen a mienket, a lengyel hazát. Azt csináljuk, a mit az ellenséges kezek nem engedtek két esztendővel ezelőtt megcsinálni.

— Nem értem egészen magát — mondta könyyedén Hricz. — Mire törekeshetnek most maguk tulajdonkép? Már nincs robot.

— Ej, mit robot!

— Hogyan? Hisz ez a legnagyobb rossz, a mi ellen maguk akkor harcolni akartak.

— A hatóság meg kalapácsot csinál magának belőle és most fején akar vágni bennünket vele.

— Nem értem magát, úrfi.

— Hogy nem érted? Mi el akartuk magunk törölni a jobbágyságot és ezzel magunkhoz vonni a népet, a hatóság meg maga törölte el és a népet ellenünk lázítja.

— Igen. Maguk le akarták rólunk venni a jármot, hogy kantárt tegyenek ránk.

— Bolond vagy te, Hricz, most látom, hogy az vagy, — mondá türelmetlenül az úrfi és elkezdett tovább járkálni a szobában. Mindketten hallgattak pár perczig. Hriczet valami kényelmetlenség és szomorúság fogta el.

— Az már igaz, hogy bolond vagyok — mondta — ha nem értem, mi történik a szemem előtt. Én azt gondolom, hogy most, a mikor nincs

jobbágyság, a német nem uralkodik rajtunk, magának örülni kellene, maga meg jobban töri magát valami után és többet lótfut, mint két esztendővel ezelőtt.

— Mert most közelebb vagyunk a célhoz — mondta titkolózó hangsúlyozással Nikodém.

— Milyen célhoz?

— Hallgass ide, Hricz — mondta hirtelen megváltozott hangon Nikodém, megállva Hricz előtt s ennek mindkét kezét tenyerébe fogva. — Tudom, te jó fiú vagy... Tudom, mit szenvedtél értem. Nekem meg kellene neked mondanom mindent őszintén és meg is mondanám, ha nem volna rajtad ez az egyenruha.

— Az egyenruha? — mondta csodálkozva Hricz.

— Igen, az egyenruha kötelességeket ró az emberre. Így hát jobb lesz, ha most hallgatok. Várj egy kicsit, majd meglátod magad, hova fejlődik a dolog.

Hricz nem kérdezősködött tovább. Elkezdtek más dologról beszélni, a szülőfalujokról, a szüleikről. Az úrfi tegnap kapott levelet az édes apjától. Az öreg úr panaszkodott a rossz idők miatt; Hricz apja meg örvendezett és csak azt sajnálta, hogy ilyen áldott időben nincs mellette a kedves fia.

— És sokáig volt ott az aborán, a mikor magát ott hagytam? — kérdezte Hricz.

— Ah, ne is kérdezd! — mondta kedvetlenül az úrfi, a ki, úgy látszik, másféle gondolatokkal volt elfoglalva.

— Addig, míg mind a kenyeret meg nem ettem és míg egy kissé melegebb nem lett. Félholtan mentem át a Beszkiden. Bártfán egy hónapig feküdtem betegen azok után, a miket abban az időben kiállottam.

A beszélgetés nem akart folyni, Hricz fölállott és búcsúzni kezdett.

— Már mégy? — kérdezte némileg bánatosan az úrfi.

— Hát menni kell.

— De nézz be hozzám gyakrabban! Ne haragudjál, hogy ma olyan hidegen fogadtalak. Ezer gond van a fejemben, valamikor majd elmondom neked. No, az Isten áldjon meg! Ha lesz szabad időd, hát gyere el hozzám. Legjobb lesz, ha ebéd után jössz, ilyenkor itthon találhatsz.

Hricz azt mondta, hogy ép ebéd után nincs soha kimenője, legfeljebb vasárnap.

— Jól van! Gyere vasárnap. Várni foglak, gyere el.

— Eljövök, úrfi.

— De minden esetre! El ne felejtse, várni foglak.

Az úrfi arcza földerült. Úgy látszik, valami új

gondolat villant meg a fejében és bucsúzásképp szívélyesen megszorította Hricz kezét.

XIV.

Vasárnap Hricz egész csomó urat talált az úrfinál. Az asztalnál, melyet fölszelt sonkával, kolbászszal, hideg sülttel telt tálak, tányérok, palaczkok és poharak borítottak, hangos beszélgetés, nevetés és tréfálkozás közt különböző emberek ültek, fiatalok és idősebbek, polgári öltözetben és nemzetőri egyenruhában. Hricz eleinte visszahökkenett és el akart menni, de az úrfi utána futott.

— Ne, ne, Hricz, ne félj, gyer ide! Téged várunk éppen. Az urak látni akarnak téged.

— Miféle urak ezek? — súgta Hricz.

— A mieink. Majd azután elmondom neked. Gyer.

És karon fogva Hriczet, mint a leányt a tánczhoz, Nikodém bevezette a szobába, a hol a társaság volt.

— Uraim — mondta hangosan — ez az a leány, a kiről beszéltem önöknek.

— Ah, bravo, bravo! Ide vele! No csak, fiú, ide a kezedet!

És igen sok, különösen fiatalabb úr fölállott a helyéről. Körülvették Hriczet, szorongatták a kezét, gyönyörködtek a zavarában, mi sötét pír alak-

jában ült ki az arczán. Csak egy úr, a ki az asztalfőn ült, nem mozdult a helyéről és egy kissé lehunyva a szemét, Hriczet nézte. Nikodém odavezette Hriczet ahhoz az úrhoz, a kit itt mindenki legfontosabb személynek tartott.

— Tábornok! — mondta Nikodém meghajtván fejét az előtt az úr előtt — ez az én falusi szárnysegédem, munkatársam az összeesküvés dolgában, az a fiú, ki példátlan hősiességgel nehéz büntetésnek vetette alá magát, de nem árult el engem.

— Hm, derék ficzkó! — mondta cinikusan hunyorítva a tábornok. — Beválna más fajtájú összeesküvéshez is, mit?

Hricz nem értette sem az úrfi, sem a tábornok beszédjét, de e két úrnak a szavaiból és hunyorításából valami kellemetlen szellő csapta meg, olyan fülledt, mérges levegő, a minő az álló mocsárból száll föl. Már annyira otthoniasnak érezte magát, hogy elég biztos szemmel, katonásan nézte meg azt, a kit tábornoknak neveztek. Megvallva az igazat, semmi tábornokias sem volt a jelentéktelen alakon. Mindenek előtt nem volt katonai egyenruhában, hanem közönséges, eléggé viseltes polgári öltözetben. Másodszor meg — az arcz! Ez egy holttetem sárga, sőt zöldes arcza volt, sápadt ajkakkal, egy vértelen, kifejezésnélküli arcz, mely szinte félelmes volt halottas kifejezése és csunyasága

miatt. Ámbár a haja már jócskán őszes volt, de az arczán nem volt egy szál szőr sem és az még utálatosabb kifejezést kölcsönzött neki. Csak apró és csillogó szemei futkostak élénken és oly szúrósan, mintha átfúrták volna az embert, bevájva magukat a testbe és a lélekbe, de e szemekben olyan szivtelen hidegség játszott, hogy inkább kigyó, mint egy ember szemének hatását gyakorolták. Hricznek hideg futott végig egész testén, mikor szemei a tábornok tekintetével találkoztak. Nem birta kiállani azt a tekintetet és lesütötte a szemét olyan érzéssel, mintha sziven szúrták volna.

Az alatt Nikodém bemutatta Hriczet még egy magas, természetes, nagy, szürke bajuszos úrnak nemzetőri ruhában, kit ezredesnek nevezett, odavitte a vendégét az asztal másik végére, a hol a fiatalság ült, leültette és maga is melléje ült. Gondjába vette a zavarba jött fiút, pecsenyét rakott a tányérjára, bort öntött a poharába és igen szívélyesen kínál-gatta. A hangjából kiért az a régi őszinteség, a mi annyira tetszett volt Hricznek még otthon. Egyáltalában Hricz azt figyelte meg, hogy ma az úrfi nyugodtabb, mint volt pár nap előtt, vidáman beszél, sőt tréfál s úgy találja magát, mint otthon. És a többi fiatal urak is, a kik közelében ültek, igen udvariasak voltak iránta, kínálták, hogy egyék, koczingattak vele és ittak az egészségére. Csak föl-

vetve a szemét és végignézve egyenesen az asztalon, vette észre Hricz a tábornoknak rámeresztett kigyó-szemét és újból érezte, hogy hangyák mászkálnak a hátán végig.

— Miféle tábornok ez itt magánál? — kérdezte suttogva az úrfitól.

— Oh, ez egy híres ember! — súgta neki Nikodém. — Kiváló ember, nagy katona. Ez Bem József tábornok! Jegyezd meg magadnak a nevét. Benne van a legnagyobb reményünk.

Hricz nem hallott semmit Bemről és azért nem is tudta érteni egészen az úrfi örömét. Igyekezett távolról figyelmesen megnézni a tábornokot, de nem volt képes, mert a tábornok alig vette le róla a szemét. Hricz meg nem bírta kiállani tekintetét.

A míg a vendégek ettek és ittak, a társalgás általános, hangos és rendszertelen volt. De a mikor mindent megettek, a mi az asztalon volt, Nikodém megtöltötte a poharakat mind, a tábornok kivette zsebéből ezüst burnótszelenczáját és csengetett rajta a késsel. A szobában csend lett és a tábornok átadta a szót a házigazdának.

Ez röviden szólott, megköszönte a vendégeknek, különösen meg a tábornoknak, hogy eljöttek és a vendégei egészségére ivott. Utána az ezredes, a nemzetőrség főparancsnoka beszélt. Megköszönve a házi gazdának a szives vendéglátást, a beszédet

Hriczre vitte át, magasztalta, mint a falusi házból kikerült hőst, mint a szebb jövő reményét.

— A míg a mi népünk közt ilyen aranyiszivek vannak, a míg ilyen hűség, ilyen szeretet van benne az urai iránt, addig bátran hirdethetjük a világnak: Jescze Polska nie zginela!

Ezeket a szavakat az összes jelenlevők megisméltették, egy páran meg újból ölelgetni és csókolgatni kezdték Hriczet. De a tábornok újra csengetett és az ezredes tovább folytatta megszakított beszédjét. Azt az eszmét vetette föl, hogy adjanak ennek a nagylelkű falusi testvérnek valami emléket, hogy megemlegesse a mai napot és gyűjtsenek neki egy kis pénzt is. Míndnyájan nagy tetszéssel fogadták ezt az eszmét, az ezredes elővette a nemzetőri sapkáját és maga ment el beszédni az adományokat. De a vendégeknél, úgylátszik, szűkében volt a pénz, az adományok gyéren folytak befelé és mikor a gyűjtés véget ért, az ezredes valamit suttogni kezdett Nikodémmal. Olyan kevés pénz gyűlt be, hogy szégyen lett volna odaadni Hricznek, a ki az egész idő alatt mintha tükön ült volna és nem tudta mit csináljon zavarában. A tanácskozás jó ideig tartott. Belevontak még egy pár urat a társaságból és megbeszélve velük a dolgot, az ezredes fölhevítva az adakozókat, hogy vegyék vissza adományaikat, maga meg mintegy az egész társaság nevében egy

szép aranygyűrűt adott Hricznek, csillogó piros kővel, a mi az ujján volt.

— Viseld, fiam, a mai nap emlékére! — mondta az öreg katona — azon őszinte barátok emlékére, a minőkre te ma mindnyájunkban találtál.

Hricz nem tudta, mit csináljon. Elhatározta volt magában; hogy pénzt nem fogad el — a gyűrűt azonban nem illett visszautasítani. Szaggatott szavakkal megköszönte a megtiszteltetést és az ajándékot és sűgva kifejezte az úrfinak abbeli aggodalmát, hogy ha meglátják nála azt a drága gyűrűt, azt fogják mondani, hogy lopta.

— Ezen lehet segíteni — mondta az úrfi — bevésztjük a nevedet és akkor aztán hordhatod bátran.

A mikor ezen epizód után némi csend lett, megszólalt a tábornok. Hangja száraz és szakadozott volt, mint a botütés a deszkán.

— Ostobaság az egész! Beszéljünk a fődologról! Mennyire vagytok készen a fölkeléssel?

Senki sem tudott kellőleg válaszolni erre a kérdésre. Jó hosszú és kellemetlen hallgatás után az ezredes elkezdte fölsorolni a nemzetőri csapatokat Lembergben és a vidéki városokban, de a tábornok elfintorította az arcát és félbeszakította a beszédjét.

— Az mind ostobaság! A ti nemzetőrségtek nem ér egy font csepűt. Van ágyútok?

Az ezredes vállat vont.

— Az ágyú az alap — kopogott a maga fahangjával a tábornok. Fölállítok két ágyút a Vár-hegyen, kettőt meg a Szt.-György-templom előtti téren és kezünkben van az egész Lemberg. Az ágyúkat okvetetlenül kézre kell kerítenünk. Hep le! — kiáltotta hirtelen, Hricz felé fordulva — te Hricz! Gyere ide!

Hricz fölállott a helyéről, katonás léptekkel oda ment a tábornokhoz és megállott előtte katonásan.

— Hány ágyútok van a czitadellában?

— Nem tudom, tábornok úr. Én a gyalogságnál vagyok.

— Meg kell tudnod és egy hét alatt be kell nekem jelentened, érted? Ülj le a helyedre.

Hricz elment és leült.

— Ez nem nemzetőrség — mondta félhangon a tábornok az ezredesnek. — Ilyen Hriczekből legalább néhány századot kell szereznünk. Tettetek lépéseket, hogy átvonjátok őket a mi részünkre?

Az ezredes vállat vont.

— Nem tudom, tábornok. Ez nem az én dolgom. Elég dolgom van a nemzetőrséggel, hogy annyira a mennyire előkészítsem. A katonaságra nincs befolyásom.

— Hát kinek van?

— Nem tudom, úgy látszik Nikodém úrnak.

— Diable! — kiáltotta a dühös tábornok. — Ezredes úr, ha én főparancsnok volnék és ön ilyen választ adna nekem, főbe lövetném önt. Ön a parancsnok, ön köteles tudni mindent, intézni mindent. És Nikodém úr felé fordulva oda kiáltott:

— Nikodém úr!

Ez oda futott és megállott a tábornok előtt.

— Hogyáll a dolog a katonasággal? Hány biztos embere van?

Nikodém fülig pirult és pár pillanatig hasztalanul erőlködött szóhoz jutni.

— Még csak... még csak... ismeretséget kötöttem.

— Az mind ostobaság! — mordult rá dühösen a tábornok. A mi ügyünk tiszta és világos, nem kell félni a napfénytől. Egyenesen a cél felé, ez az én jelszavam. Hej, te Hricz — kiáltotta Hricz felé fordulva. — Gyere ide!

Hricz kábultan ült a helyén, kezdte érteni, miről van itt szó. Valami hidegség markolta meg a szivét, de csakhamar erőt vett magán és ugyanazzal a határozottsággal lépett föl, mi akkor volt benne, a mikor a biztos úr átadta volt őt a katonáknak kínzás végett. Meghallva a tábornok hangját, a ki iránt most már határozottan ellenséges indulatot érzett, föllállott a helyéről és hozzá ment.

— Tudod, miről van itt szó?

— Tudom.

— Nos miről?

— Az urak fölkelést akarnak csinálni.

— És te mit szólsz ehhez?

— Nem tudom, ki ellen lesz ez a fölkelés és mit akarnak általa elérni.

— Független Lengyelországot akarnak és elszakadni az osztrák császártól. — Mit szólsz ehhez?

— Tábornok úr, én osztrák katona vagyok és hűséget esküdtem a császárnak.

— Az mind ostobaság! Ha elszakadunk, leteszed a hűségesküt a lengyel királynak.

— Tábornok úr, én orosz vagyok és nem fogok Lengyelországért harcolni.

— Mi? Mi? Mi?

A tábornok mintha a saját fülének nem hitt volna.

— Te orosz vagy? Mit jelent az?

— Önök lengyelek. — önökre nézve a lengyel éppen azt jelenti, a mit rám nézve az orosz.

— Add ide a kezedet, fiú! — mondta, félbeszakítva a kellemetlen hallgatást.

— Nem, tábornok úr, nem tehetem.

— Ne félj! Add ide a kezedet. Szeretlek nyíltságod és őszinteséged miatt. Ilyennek kell lenni egy

katonának. Mi nem fogunk téged erőltetni. Menj utadra. Arról meg, a mit itt láttál és hallottál, egy szót se! Érted? Mihelyt egyet püsszensz, tudd meg, mi mindent megtudunk és akkor halál fia vagy. Isten veled! Kehrt euch, marsch!

Hricz megfordult és elment. Csak az ajtóban jutott valami az eszébe, visszafordult, odament az asztalhoz és rátéve az ő «dísz» gyűrűjét, azt mondta:

— Visszaadom ezt maguknak! Talán akad rá érdekesebb ember.

Szaggyatottan, akadozva mondta e szavakat, mintha erőszakkal nyomta volna ki azokat a torokán és aztán tisztelegve megfordult és kiment.

Mindnyájan a küszöbig kísérték tekintetükkel, de senki sem mozdult a helyéről. És a mikor Hricz betette maga után az ajtót, a tábornok azt mondta:

— Derék fiú! Nikodém egy hét alatt meg fogja őt nyerni az ügyünknek. Ez nem könnyű dolog, de mégis kivihető. Most meg csukjátok be az ajtót és csináljuk meg a hadi tervet!

XV.

Nikodémnek nem sikerült többé Hriczet láthatni. Két nappal a lakoma után levelet kapott az apjától: az öreg nagy beteg volt és kérte, hogy rögtön menjen hozzá. Nikodém elment és csak

egy hónap múlva jött vissza. Ez alatt az idő alatt eltemette az apját és eladta az amúgy is adóssággal terhelt faluját. De neki csak egy dolog volt az eszében: a fölkelés, mely Lembergben készült. Ő rózsás reményekkel utazott visszafelé Lembergbe: volt pár ezer forintja. Lehet beszerezni egy kis fegyvert, hadi lábra állítani pár száz legényt és ez, úgy látszott neki, elég lesz kezdetnek, hogy kézre kerítse a császári pénztárakat. Aztán már könnyen fog menni a dolog.

Lembergben teljes fejetlenséget talált. A nemzetőrség megfelelő parancsnok hiányában többet gyakorolta magát az ivásban, mint a hadi mesterségben. Az ezredes lemondott a parancsnokságról, Bem tábornok elkedvetlenedve ott hagyta őket és elment Bécsbe. De másrészt a népesség közt, legalább neki úgy látszott, egyre nőtt a fölkelés iránt való lelkesedés, a német hivatalnokok tömegesen futottak Lembergől, a katonák nem járhattak nyugodtan az utcán, a veszekedés és verekedés egyrészt a nemzetőrök és a városi fiatalság, másrészt meg a katonaság közt napirenden volt úgy, hogy a helyőrség főparancsnoka, Hammerstein tábornok megtiltotta a katonáknak a városba menni. A kaszárnyákban a katonaság éjjel-nappal fegyverben állott, a citadelláról a töltött ágyúk a városházára voltak irányozva, a hol a forradalmi «Városi

választmány» ülésezett és a színházra, a hol a nem kevésbbé forradalmi «Nemzettanács» zajongott. Mindenki érezte, hogy a dolognak törésre kell kerülni, de senki sem akart kezdeményező lenni.

A fölkelés nyílt kitörése Magyarországon olaj volt a tűzre és siettette a katasztrófát. A magyar katonák, kik Galicziában voltak helyőrségen, tömegesen hagyták oda a szolgálatot és fegyveresen futottak túl a hegyekre, hogy a fölkelők közé álljanak; ez meggyöngítette a hatóság erejét Galicziában. De másrészt sok lengyel is, kik mohón kapnak minden fölkelésen, futott Magyarországba, ez meg a Galicziában tervezett fölkelés erejét gyöngítette. A «Városi választmány» elküldte megbizottjait Pestre, hogy megegyezésre lépjenek Kossuthal a közös működési tervre nézve; másrészt Hammerstein azt híresztelte Lembergben, hogy a fölkelés kitörése esetén behivatja a szomszédos falukból az orosz parasztokat és a várost a fölkelők vérébe fojtja. Hivatalos fölhívás és támogatás folytán a városokban orosz nemzetőri csapatok alakultak, a falukban meg ezernyi aláírásokat gyűjtöttek egy kérvényre Galiczia ketté osztása tárgyában. A lengyelek érezték, hogy a föld ég a talpuk alatt és örült ugrásokat csináltak, a mik siettették a katasztrófát.

Nikodém, mondhatni, hanyatthomlok rohant

belé a forradalmi mozgalom eme viasszaszorított, fölkorbácsolt hullámaiba. Ő volt mindennek a lelke, futkosott, beszélt, fizetett, izgatott, sírt és fenyegetőzött, a hol kellett. A csekély fegyverkészlet már be volt szerevezve; volt némi remény, hogy a helyőrség egy részét árulásra lehet bírni; majdnem bizonyos volt, hogy az orosz nem veszélyes ellenség, meg volt ígérve a hadi segítség Magyarországról az esetre, ha az első csapás sikerül.

Az 1848. év november 1-ső napján történt. Ez a Lemberg-re nézve emlékezetes nap már estére hanyatlott. A várból dörögtek az ágyúk. A városháza épp most lett rommá az ágyúgolyóktól. Az akadémia és a színház palotája a szomszédos épületekkel borzasztó tűzben lángolt. Az egész belváros olyan volt, mint a pokol. Lárma, sivítás, az utcára kidobott bútor recsegése, a nemzetőrök, mesteremberek és mindenféle csőcselék kiabálása, kik a kövezetet szaggatták és a kidobott bútorokból és kövekből barrikádokat emeltek; puskaropogás, a sebesültek jajgatása és a haldoklók hörgése töltött be minden zugot.

Egy század katonaság körülfárva a Georg-Hotelt, oldalról bevonult a Halics-utca torkolatába, mely el volt barrikádolva a mostani Batuban-féle kereskedéssel szemben. Két tábori ágyú dobott ki magából kartács-záport abba a nyílásba, de a

barrikád ellenállott. A barrikád mögül a fölkelők válaszoltak nem sűrű, de jól célzott puskalövésekkel. Egy pár katona elesett, a többiek félreugráltak. Ujra megdördültek az ágyúk, a barrikád megsiklott, de nem hallatszott mögüle puska-lövés.

— Rohamra! — hangzott a vezényszó és az idáig a házakban rejtőző katonák összefutottak a Halics-utca sarkára és futni kezdtek a barrikád felé. De abban a pillanatban a barrikád mögül erős sortűz dördült el, hangos jajveszéklés hangzott föl a katonák közt, néhány sebesült elesett, a többi meg kénytelen volt hátrálni.

Csak egy katona maradt a helyén. Ez Hricz volt. Úgy állott a helyén, mintha oda szegezte volna az a kép, mely előtte föltárult. A barrikádon hirtelen fölemelkedett a Psetselszky Nikodém úrfi magas, löporfüsttől megbarnult alakja. A szeme vad tűzben égett. A kezében fehér-piros zászlót tartott a lengyel fehér sassal. Fölemelve magasan és a katonák felé integetve, teljes erejéből azt kiáltotta:

— Éljen a független Lengyelország! Utánam, testvérek!

Valami borzasztó, fájós érzés kapta meg a Hricz szívét. Végigczikázott előtte apjának szomorú és elkényszeredett arca, a minő azon az

emlékezetes estén volt az urtól kapott verés után és akkor mondott intelme: «Az urak szép szavainak ne higgy, ígéreteiket vedd meg; ne feledd, hogy az ő Lengyelországuk a parasztok pokla». És nem igazat mondott-e az apja? Hát nem itt fekszenek-e körülötte agyonlőve a parasztok fiai?

Ez a gondolat nem is volt tulajdonképen gondolat, ez csak váratlan megvillanás volt a Hricz fejében, ideges mozgás a szívében. Ezzel egyidejűleg, majdnem öntudatlanul, gépiesen megragadták kezei a puskát, fölemelték, fölhúzták. Minden célzás nélkül megrántotta a ravaszt. A lövés eldördült és Psetselszky Nikodém szívében találva, arczczal bukott le a barrikádról.

Abban a pillanatban egy erős kéz oldalról megragadta Hriczet s behúzta a ház szeglete mögé. Ideje is volt, mert ugyanabban a pillanatban a barrikád mögül még egy sortűz dördült el, az ellenkező irányból még egyszer eldördültek az ágyúk. Nagy zajjal omlott össze a barrikád, jajveszékelve ugrottak szét a fölkelők. Még egy vezényszó és a katonák sortűzzel megtisztították az utcát egész a piacztérig. A fölkelés véget ért.

Hricz ott haladt a sorban, megtett mindent a vezényszóra, de teljességgel nem tudott semmiről. A lövés, mely leterítette az úrfit, úgy látszik, végigjárta az ő szívét is. Még jó sokáig azután

úgy járt, mintha magánkívül lett volna, nem emlékezett sem arra a mit a rapporton beszélt — úgy látszik, József beszélt helyette — sem arról, hogy mi volt vele, mikor az egész ezred előtt megdicsérték és mellére tűzték a vitézségi érmet. Csak akkor tért magához, mikor tudtára adták, hogy tekintettel rendkívüli érdemére és atyjának a kérésére, bizonytalan időre szabadságolva lett a katonai szolgálat alól. Maga Hammerstein tábornok gyűjtött össze neki a tisztek közt száz forintot az útra.

Mindez úgy tűnt föl a Hricz elméjében, mint egy rossz, nehéz álom. Csak akkor tért magához egészen, mikor teleszívta magát a szülőföld hegyi levegőjével, kezét csókolt apjának és anyjának és üdvözölte a szülői házat.

A Szent-István-Társulat kiadványai.

- Fabiola, vagy a katakombák egyháza.** Irta *Wiseman Miklós*. Angol eredeti után fordította *Haudek Ágoston*. Steinle Ede lovag által rajzolt képekkel. 4-rét kiadás. Fűzve kor. 4.80, kötve ... 7.—
Kor.
- Ugyanaz, egyszerűbb kiadásban, nyolczadrét alak.
Fűzve kor. 2.40, kötve ... 3.60
- A megszabadított Jeruzsálem.** Irta *Torquato T.* Olaszból fordította *Jánosi Gusztáv*. Két kötet. Díszes vászonkötésben vörösmetszéssel kor. 6.80, aranymetszéssel ... 7.60
- Mindszenti Gedeon legújabb költeményei.**
Fűzve kor. —.60, kötve ... 1.—
- A Csendes-Oczeánon.** Utazási élmények. Irta *May Károly*. Német eredet' után ford. *Szekrényi Lajos*. Kötve ... 6.—
- A keresztény nő.** Képekkel. Irta *Rushek Antal*. Díszes vászonkötésben ... 3.—
- Művészettörténeti korrajzok.** Bevezetésül a képzőművészetek egyetemes történetébe. Irta *Divald Kornél*. I. kötet. 86 képpel. Ára fűzve kor. 2.—, kötve kor. 2.40. — II. kötet. 75 képpel. Fűzve kor. 2.40, kötve ... 2.80
- Áhitat szárnyain.** Himnuszok és vallásos költemények. Akantisz V. rajzaival. Irta *Bán Aladár*. Színes borítékba fűzve ... 3.—
- Az Úr Jézus szülőföldjén.** Paur Géza 38 rajzával. Irta *Huber Lipót*. Színes borítékba fűzve ... 3.—
- Márta naplója.** A női ifjúságnak ajánlja a Szent-István-Társulat. Kötve ... 2.40
- Magyar drámai mesék a magyar ifjúság számára.** Irta *Pintér Kálmán*. Angol félvászonköt. ... 2.—
- Szent Imre herczeg élete.** Élet- és jellemrajz. Irta *dr. Karácson Imre*. Kötve ... 1.20

A Szent-István-Társulat kiadványai.

A MAGYAR NÉP KÖNYVTÁRA.

Eddig tíz kötet jelent meg.

Egy-egy kötet ára csinos félvászonkötésben,
színes borítékban 60 fillér.

Az I. II. III. IV. kötet tartalma :

Elbeszélések a magyar nép számára.

Irta *Vincze Alajos*.

Az V. kötet tartalma :

A műhelyből. Elbeszélések magyar iparosok
életéből. Irta *Bodnár Gáspár*.

A VI. kötet tartalma :

Tanulságos történetek. Irta *Kincs István*.

A VII. és VIII. kötet tartalma :

A magyar nemzet története. Elbeszéli *Bodnár G.*

A IX. és X. kötet tartalma :

A magyar föld. Irta *dr. Sziklay János*.

Mindeme könyvek megrendelhetők a

Szent-István-Társulat könyvkiadóhivatalában

(Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28b. sz.)

Részletes könyvjegyzékkel kívánatra ingyen és bér-
mentve szolgálunk.

